

University of Groningen

Het peilen van de diepte

Miedema, S.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miedema, S. (1997). *Het peilen van de diepte: de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De relatie werkloosheid en delinquentie: een vergelijking tussen de aannames van het strain-, sociale controle en het subculturele perspectief, Britse cultuurstudies en de resultaten van discoursanalyse

15.1 Inleiding

Levensstijlen kunnen worden gezien als de uitkomsten van interacties tussen groepsdenken — discourses — en groepshandelen — sociale praktijken. Wil men het handelen van homogene groepen, ondermeer gebaseerd op gedeelde maatschappelijke posities, gemeenschappelijke subculturen, collectieve en cruciale sociale ervaringen, kunnen begrijpen dan is het noodzakelijk inzicht te krijgen in hun denkpatronen, hun funderingen in de leefwereld, hun probleemdefinities en de wijzen waarop deze in de tijd transformeren. Je zou kunnen zeggen dat het nu niet meer gaat om (de alledaagse beschrijving) van discourses *van* onderscheiden categorieën jongeren, maar om de sociologische interpretatie van discourses *over* categorieën jongeren. Deze interpretatiestap is met name gericht op het analyseren van het complex van organiserende principes — deze zijn immers constituerend voor specifieke handelingstructuren — en wordt ook wel discoursanalyse genoemd. In deel II is daartoe reeds een eerste aanzet gegeven.

De 'hamvraag' is nu of het levensstijlenproject een zekere meerwaarde heeft, bijvoorbeeld door het kunnen interpreteren van bepaalde typegebonden oplossingsstrategieën, of dat deze benadering niet meer is dan een modieuze herformulering van reeds bestaande theorieën. Daartoe zullen de verschillende theoretische perspectieven (ook aangeduid als benaderingen, stromingen, theorieën) — strain, sociale controle en (sub)culturele — toegespitst worden op de relatie werkloosheid en criminaliteit. Vervolgens wordt dan geanalyseerd hoe en op welke wijze deze theoretische perspectieven aansluiten bij de resultaten van de discoursanalyses. Deze typegewijze vergelijking naar de onderzoeksvraag, de relatie tussen werkloosheid en oplossingsstrategieën, moet duidelijk maken welke criminologische verklaring per levensstijl theoretisch de meeste zeggingskracht heeft. Dit laatste kan worden gezien als een vorm van meta-analyse. Kort samengevat gaat het derhalve om de volgende drie 'stappen': (1) de samenvatting van een aantal criminologische theorieën; (2) hun relevantie (verklaringskracht) voor de relatie werkloosheid en criminaliteit; en (3) de toepasbaarheid daarvan aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek — de zes onderscheiden typen levensstijlen.

In de bespreking van de door mij gekozen hoofdstromingen in de criminologie en de Britse cultuurstudies hanteer ik een andere volgorde dan in hoofdstuk 13. Ik begin met

de strain-benadering, vervolgens behandel ik het sociale controleperspectief en ik sluit af met de subculturele stromingen.

15.2 Het levensstijlenperspectief vergeleken met de basisaannames van een drietal criminologische theorieën en de Britse cultuurstudies

15.2.1 Het strain perspectief en de relatie werkloosheid — delinquentie

Het 'klassieke' strain perspectief (Merton, 1957) is een relatief sterke algemene theorie³²² om de relatie werkloosheid — delinquentie te verklaren. Hoewel de theorie vooral is gebruikt om 'lower-class' of 'lower-income' delinquentie te verklaren, kan het verklaringsvlak ook opgerekt worden naar werklozen uit de middenklasse; ook zij worden immers in tijden van massale werkloosheid en herstructureringsprocessen van de arbeidsmarkt in maatschappelijk opzicht steeds meer buitengesloten en in hun strevingen geblokkeerd. In beide milieus kan werkloosheid leiden tot een situatie van anomie; tussen maatschappelijke economische condities — structurele veranderingen van arbeidsmarkten als: uitstoot van arbeid, streven naar grotere efficiëntie, opleidingsgerichte allocatiemechanismen, zich wijzigende verhoudingen tussen vraag en aanbod van banen — en individuele investeringen in en kansen op een betaalde baan kunnen inconsistenties optreden, die leiden tot frustratie en vervreemding. De individueel gestelde doelen (levensopgaven) — goede baan, redelijk inkomen, vooruitkomen en maatschappelijk succes, ontplooiing, stichten eigen gezin, bestaanszekerheid — blijken niet of moeizaam te realiseren en men moet zijn levensontwerp (tijdelijk) bijstellen. Van belang daarbij is welk segment van de arbeidsmarkt oriëntatiekader is. De meer individuele baanblokkades aan de onderkant van de arbeidsmarkt — het secundaire segment van ongeschoold en (semi-)geschoold werk — en die voor middelbaar en hoger niveau zijn primair verbonden met opleidingsniveau. Daarmee is tevens het belang gegeven van het kunnen beschikken over materiële hulpbronnen en symbolisch kapitaal, sociaal-cultureel kapitaal en netwerkondersteuning. Deze factoren bepalen mede of en in welke mate men kan beschikken over legale alternatieve mogelijkheden. Het sociologisch gegeven dat mensen uit de lagere klassen grosso modo minder mobiliteitsmogelijkheden bezitten (lager opleidingsniveau, grotere streekgebondenheid, weinig omscholingsalternatieven, traditionele man-vrouw verhoudingen (gemodelleerd aan de hand van de standaardbiografie)) dan die van de middenklassen, maakt niet alleen dat aspiratieniveaus uiteenlopen, maar ook dat de mogelijkheden om gewenste doelen te realiseren ongelijk verdeeld zijn (kansenongelijkheid). Jongvolwassenen met een middenklasse-achtergrond met een redelijke opleiding beschikken over betere zoekstrategieën en meer mogelijkheden om legitieme alternatieven te ontwikkelen dan jongeren uit de arbeidersklasse. Voor de eersten geldt immers dat ze een keuze kunnen maken uit meerdere opties: keuze voor een alternatief opleidingstraject, grotere investeringbereidheid, betere planning, rolwisseling met eveneens hoog opgeleide partner, grotere verhuisbereidheid, een latere fase van gezinsvorming, financiële mogelijkheden voor kinderopvang, enz. De aanname is dan dat voor jongvolwassen mannen uit de midden-

klasse er bepaalde en overwegend conformistische (ontsnappings)routes open blijven die niet aanwezig zijn, of in veel mindere mate, voor jongvolwassen mannen uit arbeidersmilieus. Voor de laatsten geldt dat hun zone van respectabele 'achievement'-alternatieven voor de arbeidsmarkt ingeperkter is. De consequenties van de effecten van de (nog steeds doorgaande) herstructureringsprocessen van de arbeidsmarkt raken dan ook vooral langdurig werklozen met een onvoldoende ('marktgekwalificeerde') opleiding.³²³

Bij werklozen is het binnen het anomiemodel³²⁴ van belang om te kijken in hoeverre de betrokkenen zelf denken greep te hebben op de inrichting van hun leven(sloop), hun 'identiteitsprojecten', hun tevredenheid met het momentane leven en hun toekomstperspectieven, bijvoorbeeld door eigen inspanningen met betrekking tot het realiseren van 'vervolgopleidingen', om- of herscholingstrajecten. Is deze relatieve autonomie, als voorwaarde voor het handhaven van respectabiliteit en maatschappelijke integratie, afwezig dan komen de andere, in de visie van Merton meer of minder afwijkende, individuele reactiewijzen in zicht: innovatie, ritualisme, 'retreatisme', en rebellie. In mijn levensstijlanalyse zijn deze individuele adaptaties per type levensstijl weliswaar gehomogeniseerd tot categoriale oplossingen — met een bepaald sociaal draagvlak voor de geldigheid en rationaliteit van de voorgestane oplossing -, maar deze transformatie tast het model van Merton verder niet aan.³²⁵

Om de vraag welke oplossing of 'strategie' gekozen wordt te kunnen beantwoorden, moet het concept werkloosheid contextueel 'vertaald' worden; vergelijkbaar met het operationaliseren van de verschillende werkloosheidsdimensies in variabelen-onderzoek. Werkloosheid is immers niet alleen te karakteriseren door het onvermogen om een baan te vinden/vast te houden, maar kent ook andere consequenties (zie bijvoorbeeld Jahoda, 1982). Is het ontbreken van werk — de negatieve status van werkloze — het meest belangrijk of overheerst vooral de financiële problematiek van het moeten leven van een minimale uitkering, of is het juist verveling, gebrek aan zinvolle activiteiten of identiteitsverlies. Het gaat, kortom, om de ((inter-)subjectieve) interpretatie van categorieën werklozen van hun situatie. In dit perspectief is werkloosheid niet een individuele ervaring, maar vooral relationeel-sociaal bepaald door gedeelde socialisatie-ervaringen en omgevingsnormen; hiermee is de 'normaliteit' en acceptatie van oplossingen om met dergelijke probleemgebieden om te gaan binnen relevante netwerken van significante anderen gegeven. Ook Merton gebruikt in een later stadium termen als referentiegroep en relatieve deprivatie.³²⁶ De voornaamste factor volgens Merton is dat de anomie theorie gebaseerd is op maatschappelijke condities, de "social surround" (Merton, 1964).³²⁷ Shoemaker geeft aan dat anomie theorie in de versie van Merton te weinig oog heeft voor institutionele factoren.³²⁸ Zonder de introductie van deze bemiddelende factoren blijft de theorie incompleet.³²⁹ Vandaar de, gedeeltelijk onder de noemer van subcultureel bepaalde, revisies ondernomen door Cohen, Cloward en Ohlin, en Miller. Wil de anomie-theorie in de vorm van het model van Merton geldig zijn dan moeten in de verschillende levensstijlen deze bemiddelende factoren met betrekking tot perceptie van kansenongelijkheid en motivatie om delinquentie te plegen dan wel een alternatieve oplossingsstrategie te ontwikkelen in uitspraken terug te vinden zijn. Willen deze samenhangen in processueel opzicht verklaarbaar zijn dan moet ondermeer gekeken

worden naar voorgeschiedenis en achtergronden van typen, 'objectieve' en gepercipieerde kansen op een succesvolle arbeidsmarktcarrière — de motivaties, aanwezigheid van alternatieve mogelijkheden, normatieve opvattingen over rechtvaardigheid en kansengelijkheid, enz.

Keren we terug naar de adaptatiewijzen in het model van Merton dan kunnen, naast de *conformisten*, volgende modaliteiten worden onderscheiden:

Werklozen die kiezen voor *innovatie*. Gewoonlijk wordt aangenomen dat de innovators overgaan tot het plegen van vermogensdelicten. Zij streven de culturele succesdoelen, althans het daarmee verbonden consumptieve patroon en prestige, na door het inzetten van niet legale middelen (criminaliteit primair als verwervingscriminaliteit, fraude als calculerende strategie).

Werklozen die kiezen voor *ritualisme*. Deze oplossing is niet delinquent, maar verwijst naar een overconformering in het geloof aan legale middelen, terwijl soms de doelen verlaten kunnen worden. Hier is sprake van een rigide schijnaanpassing; men blijft bijvoorbeeld tegen beter weten in solliciteren.

Werklozen die kiezen voor *retreatisme*. Ook deze oplossing is niet delinquent, maar men zakt weg in een apathische houding. Men is vooral bezig met de eigen situatie, waarin bijvoorbeeld het, liefst fatsoenlijk, (over)leven hoofdzaak is. Men kan evenwel ook vluchten in verslavingsgedrag (gokken, alcohol en drugs).

Werklozen die kiezen voor *rebellie*. Deze werklozen verwerpen de gevestigde structuren waarin het prestatiestreven en het carrièremodel trefwoorden zijn en zoeken naar nieuwe (zingevings)alternatieven en andere levensstijlontwerpen.

De niet-delinquente modellen van adaptatie zijn wellicht deviant, maar hoeven niet rechtstreeks te leiden tot het plegen van vermogensdelinquentie. In deze vorm is het model te schetsmatig en moet het nader ingevuld worden.

Een eigentijds invulling, als variant van innovatie binnen de mogelijkheden van de verzorgingsstaat, is voorts nog de keuze van werklozen voor een *calculerende* strategie. De uitkering wordt omgedefinieerd als gegarandeerd basisinkomen; daarop geënt zijn twee levensstijlen te onderscheiden. Een eerste, meer materieel gerichte, groep ondernemenden zoekt vooral naar aanvullende (vaak semi-legale en illegale) inkomensstrategieën ('hosselen'); een tweede prefereert een meer autonoom leven in eigen regie. Deze laatste groep kan kiezen voor een meer rebellerende levensstijl, maar niet noodzakelijkerwijs (zie bijvoorbeeld Kroft et al., 1989: 297 e.v.; voor een bespreking van Kroft et al.: Miedema, 1993: 286 e.v.).

Het model van Merton en de uitbreiding door Kroft et al. geven als doel-middelen structuur weliswaar de logische mogelijkheden, maar specificereert onvoldoende het hoe en waarom van de respectievelijke oplossingen. Het geeft met andere woorden een te beperkt inzicht hoe structurele maatschappelijke (sociale, economische, politieke, ideologische) condities getransformeerd worden naar structurerende invloeden op het niveau van de leefwereld. Waarom de ene (het ene type) werkloze voor een conformistische oplossing 'kiest', terwijl een andere (een ander type) een meer deviante 'kiest' wordt onvoldoende duidelijk gemaakt. Er is, met andere woorden, behoefte aan een meer

uitgewerkt handelingsmodel van aanpassingsstrategieën, dat zowel ruimte biedt aan individuele/categoriale oplossingen als aan maatschappelijke invloeden daarop.

In de 'nieuwe' strain benaderingen van Cohen (1955), Cloward en Ohlin (1960) — die door hun nadruk op het collectieve karakter van adaptatiewijzen ook wel aangeduid worden als 'subcultural strain theorists' — en in zekere zin die van Miller (1958), staat vooral het verklaren van delinquentie gepleegd door jongeren, vooral jongens, uit de lagere klassen centraal.³³⁰ Er moet volgens deze onderzoekers iets aan de hand zijn met jongeren uit de lagere klassen.³³¹ De objectieve klassepositie, de positie van het ouderlijk gezin in het maatschappelijk stratificatiemodel langs lijnen van beroep, inkomen en prestige, gaat gepaard met specifieke klassegebonden ervaringen van de jongeren die daarin opgroeien. De structurele klassepositie heeft dan een complementaire kant, de culturele klassepositie; beide aspecten, al dan niet elkaar versterkend, zouden het plegen van klassegebonden vormen van delinquentie mogelijk maken. Zo vraagt Cohen aandacht voor een andere vorm van socialisatie bij de arbeidersklasse dan bij de middenklasse ('class-related value systems'). Jongeren uit de arbeidersklasse kunnen niet voldoen aan de middenklassewaarden in het onderwijssysteem en kiezen voor andere, meer beroepsgeoriënteerde, opleidingen, hebben vaker conflicten over regels en gezag, zijn minder bereid te investeren in de toekomst en ze zijn vaker vroegtijdig schoolverlater. In de theorie van Cohen is het falen op school en het afwijzen van de daar gebezigde waarden een vorm van vijandige reactieformatie. Door het onderling optrekken van lotgenoten in vergelijkbare marginale posities ontstaan ondersteuningsnetwerken van peer groups, waardoor negatieve en kwaadaardige vormen van jeugd-delinquentie mogelijk zijn (de oplossing van 'corner boys').³³² Cohen onderscheidt daarbij evenwel ook een aangepaste, meer algemene vorm: de 'college boys', zeg maar, aspirerende en conformistische arbeidersjongens. De relatie naar werkloosheid, zo kan worden gesteld, is dan met name voor de 'corner boys' meerledig: een slechte startpositie op de arbeidsmarkt en gebrek aan sociale vaardigheden en competenties om te concurreren met aanbieders die deze kenmerken wel bezitten; een delinquent verleden met risico's van strafblad en negatieve reputatie (initiële delinquentie); een algemeen vijandige houding naar autoriteiten in de samenleving; het optrekken met vrienden met vergelijkbare negatieve werkhoudingen en delinquente oriëntaties. Deze negatieve kenmerken kunnen elkaar onderling versterken en een vervolgtraject in gang zetten naar danwel een instandhouden van een meer marginaal-delinquente levensstijl. De 'college boys' kunnen bij langdurige werkloosheid hun conformistische oriëntatie behouden³³³, maar deze kan door gevolgen van langdurige werkloosheid onder druk komen te staan (zie voor voorbeelden van deze redenering bij bepaalde levensstijlen van jongvolwassen vrouwen met een uitkering: De Bie en Miedema, 1990).

Onderzoeksresultaten, gebaseerd op het model van Cohen, bij oudere jongens, jongvolwassen mannen zijn mij verder niet bekend (zie voor jongens in de leeftijdscategorie 15-16 jaar het bekende longitudinale onderzoek van Farrington et al., 1986 in Engeland). Het is aannemelijk dat jonge vroegtijdige schoolverlaters, ook als ze 'delinquent-prone' zijn, die werk vinden minder delinquent zijn dan werkloze, gediplomeerde schoolverlaters (Farrington et al., *ibid*). De onderzoeksresultaten zijn te weinig substan-

tieel om de these van Cohen definitief aan te nemen, maar zijn model blijft ook dan van belang.³³⁴

Cloward en Ohlin (1960) gaan in hun theorie van de differentiële gelegenheidsstructuur uit van twee basisassumpties die in elkaars verlengde liggen en leiden tot het plegen van delinquentie door arbeidersjongeren in gespecialiseerde 'gangs'. De eerste aanname is dat geblokkeerde economische strevingen leiden tot een negatief zelfbeeld en algemene gevoelens van frustratie; ten tweede, dat deze frustraties, afhankelijk van het waardenpatroon in de woonbuurt, leiden tot verschillendsoortige oplossingen: delinquentie, geweld en terugtrekking. In tegenstelling tot Cohen gaan Cloward en Ohlin er expliciet vanuit dat arbeidersjongens rationeel hun, positioneel bepaalde, economische doelen bezien en daarop hun toekomst oriënteren. Hun oplossing om al dan niet delinquentie te plegen hangt niet alleen af van deze perceptie, maar ook van de buurtcontext, het leren van en optrekken met peers, en gezamenlijk bepalen deze aspecten de gelegenheidsstructuur om delinquentie te plegen. Deze combinatie van ideeën, die teruggrijpen op Merton en Sutherland, vraagt duidelijk aandacht voor de verschillende, maatschappelijk bepaalde, kansen om gestelde doelen te bereiken.³³⁵ Naar dit onderzoek toe vertaald, kunnen de volgende aannames van belang zijn: als er geen sprake is van volledige werkgelegenheid (en dat de werkloosheid vooral geconcentreerd is in de lagere klassen en specifieke woonbuurten) én er in bepaalde wijken sprake is van bijvoorbeeld een 'cultuur van werkloosheid en hoesgedrag' danwel verlies aan stabiliteit van eertijds respectabele standaarden, solidariteit en gemeenschapszin dan kunnen deze waarden door nieuwe generaties werklozen worden overgenomen danwel worden getransformeerd en leiden tot (continuering van buurt- en klassegebonden) vormen van delinquentie. De aanname dat geblokkeerde economische aspiraties houdingen bepalen en frustraties veroorzaken wordt niet door onderzoek ondersteund.³³⁶ Bovendien geldt ook hier weer het nadeel dat vooral onderzoek is gedaan onder adolescenten en minder onder jongvolwassenen. De specialisatie in verschillendsoortige gangs vond weliswaar empirische steun, maar lijkt eerder opgeld te doen voor de Amerikaanse situatie dan de Nederlandse, althans voor autochtone jongeren.³³⁷

Miller (1958) gaat eveneens uit van de cruciale rol van de cultuur van de lagere klassen.³³⁸ Volgens Miller onderscheidt de cultuur van de lagere klasse zich door duidelijk waarden ('focal concerns' die het alledaags handelen richting geven), die onafhankelijk zijn van andere waarden. Miller doet, in tegenstelling tot Cohen en Cloward en Ohlin, een minder duidelijk beroep op het begrip strain. Jongens uit de arbeidersklasse delen als klasse-kenmerk een sterke oriëntatie op peer groups en op het buitenleven op straat en door de focal concerns van deze klassecultuur, te zien als een statusstelsel, komen ze in de problemen en in aanraking met de formele controle instituties.³³⁹

De aanname dat er sprake is van een onderscheiden arbeiderscultuur kan weliswaar op instemming van velen rekenen, maar de vraag blijft of de lijnen tussen jongens uit de lagere klassen en die van de middenklasse zo eenduidig zijn te trekken. Aannemelijk is volgens mij dat veel jongeren uit beide klassen zich rekenen tot een meer diffuse 'mainstream' jeugdcultuur en de scherpe kantjes eraf zijn geslepen. Een meer 'populaire' variant op de these van Miller is het begrip 'armoedecultuur' ('culture of poverty',

met name toegepast op de situatie in derde-wereld landen; cf. Lewis, 1961, 1966), waarvoor nog sterker geldt dat deze onderscheiden waarden en houdingen determineren.³⁴⁰ Hoewel er ook in de westerse wereld aanwijzingen zijn voor het bestaan van armoede³⁴¹ en in samenhang daarmee tendenties voor het ontstaan van armoedeculturen en het ontstaan van een onderklasse in de lagere klassen, blijft de vraag hoe sterk de daar aangehangen waarden contrasteren met die van andere arbeidersklasse-segmenten of die van de middenklasse. Wanneer de armoedecultuur vooral gecentreerd is rondom deviante en delinquente waarden en oplossingen dan kan er sprake zijn van een generationele overdracht van niet-legale oplossingsstrategieën. Is dit niet het geval, — men kan dan spreken van de 'respectable poor' en situaties van 'hard living' (zie bijvoorbeeld Rubin, 1976/1978) -, dan zullen meer conformistische en conventionele oplossingen worden voorgestaan, maar met de mogelijkheid van gelegheidsdelinquentie en het inschakelen van rationalisatietechnieken daarvoor.

Zoals al eerder uiteengezet, zijn de varianten van de strain-theorie van Cohen en Cloward en Ohlin ook te begrijpen als subculturele of ecologische theorieën. Dit laatste geldt nog veel sterker voor de theorie van Miller. Opgevat als strain-theorieën richten ze zich vooral op jongeren uit de lagere klassen. Ze vormen dus geen algemene theorieën om delinquentie van alle jongeren te verklaren.³⁴² Delinquentie door middenklasse jongeren gepleegd, kan eveneens verklaard worden door een beroep te doen op het motief strain (spanningen, frustraties), maar deze strain is niet verbonden met een lage klassepositie en de daarbij behorende secundaire kenmerken.

Blijft de voor mij relevante vraag of deze theorieën bruikbaar zijn om de relatie tussen werkloosheid en delinquentie, in ieder geval voor jongeren uit de lagere klassen, te verhelderen. Centraal in deze benadering staat vooral delinquentie van mannelijke adolescenten uit de arbeidersklasse in de leeftijdscategorie 16-20 jaar. Hun delinquentie is sterk verbonden met hun klassepositie, zowel in structureel als in cultureel (waarden en normen) opzicht. Men zou kunnen zeggen dat het vooral gaat om leeftijdgebonden vormen van delinquentie van arbeidersjongeren die zich op een of andere wijze gemarginaliseerd voelen door de met hun positie verbonden klasse-ongelijkheid; geblokkeerde institutionele middelen om doelen als opleiding, baan, (materiële) status te realiseren. Kenmerkend daarvoor is dat de delinquentie voor de meesten na verloop van tijd ophoudt; ze groeien er als het ware uit.³⁴³ Als we het hebben over deze jongvolwassenen (24 -26 jaar) uit de arbeidersklasse, en dit zal zeker gelden voor diegenen die langdurig werkloos zijn, dan zijn hun maatschappelijke klasseposities, vergeleken met de eerdere leeftijdsfase, niet wezenlijk veranderd, wellicht zelfs verslechterd. De vraag is dus waarom ze dan stoppen met het plegen van delinquentie. Om dergelijke redenen te kunnen achterhalen moeten we hun 'objectieve', maatschappelijk voorgegeven, klassepositie vervangen door interpretaties en percepties van hun eigen leefsituatie en de daarin optredende strain-elementen.³⁴⁴ Het pluspunt van deze theorieën is hun 'sensitizing' kwaliteiten. De maatschappelijke omstandigheden waarvoor ze aandacht vragen, laten zien dat de ongelijke verdeling van delinquentie te maken heeft met 'klassefactoren' in structureel en cultureel opzicht (cf. de verschillende onderzoeken van Jong-

man). Maar dat laat onverlet dat het perspectief van de betrokkenen zelf niet genegeerd kan worden. Als het strain-perspectief geldigheid heeft, moet dat in de belevingswerelden van de onderzochten zelf, in hun alledaagse theorieën, geuit worden in de vorm van negatieve ervaringen en evaluaties van uitsluiting en kansenongelijkheid — frustraties, blokkades, contradicties — die te relateren zijn aan hun klassepercepties en cultureel repertoire. Naast de oplossingsstrategieën in het gebied van conformisme en deviantie (ritualisme, retreatisme) kan worden gekeken hoe en wanneer innovatieve (delinquente) en rebellerende oplossingen sociaal genormaliseerd worden, geldigheid krijgen als min of meer rationele oplossingen, in de verschillende discoursen. Het model van Jongman en Timmerman (1993; Ploeg, 1991) is een poging om het strain-perspectief, motivaties om delinquentie te plegen — de zogenaamde aandrijvende factoren, op meer kwantitatieve wijze te valideren, maar is aangevuld met sociale controle elementen, motivaties om geen delinquentie te plegen — de zogenaamde remmende factoren.³⁴⁵

15.2.2 Het sociale controle perspectief en de relatie werkloosheid — delinquentie

Gezien de dominante positie die Hirschi (1969) in de controle theorie inneemt, sta ik vooral stil bij zijn theoretisch model. Ik roep nog even in de herinnering terug dat deze theorie niet zozeer bedoeld is om criminaliteit te verklaren, maar vooral conformiteit: "Deviance is taken for granted; conformity must be explained" (Hirschi, *ibid.*: 10). De sociale (sociaal-psychologische) controle factoren worden vooral gezien als remmende factoren die het plegen van criminaliteit moeten voorkomen. Zijn deze onvoldoende of niet adequaat dan verliezen ze hun 'repressieve' functie en vergemakkelijken ze het plegen van misdaden. Dat zou immers, gezien de verlokkingen en verleidingen die samenhangen met het plegen van delinquentie, de normale (en universele) situatie zijn. Als mensen delinquentie plegen dan moet er sprake zijn van missende factoren die wel aanwezig zijn bij zich conformistisch gedragende mensen, namelijk de afwezigheid van werkzame controle mechanismen en/of gebrekkige socialisatie/internalisatie. In Hirschi's theorie gaat het niet zozeer om persoonlijke kenmerken, de 'personal social control' theorieën zoals uitgewerkt door bijvoorbeeld Reckless (1961), maar om de sociale banden, die een individu aan de conventionele samenleving binden en als gevolg conformeringsdruk bewerkstelligen. Deze sociale banden omvatten zowel psychologische en emotionele componenten, de 'attachment' aan personen/groepen en de daar geldende opvattingen (relationele controle)³⁴⁶; een min of meer rationele kosten-baten analyse component met betrekking tot de bereidheid om te investeren en te conformeren aan conventionele regels, de 'commitment'; een participatiecomponent met betrekking tot het meedoen aan conventionele (legitieme) activiteiten, de 'involvement'; en de component van het waardensysteem, de acceptatie van de conventionele culturele doelen, publiek normen en regels, kortom, 'beliefs'. Deze componenten kunnen op verschillende wijzen onderling samenhangen en zelfs tegengesteld lopen.³⁴⁷ Hirschi geeft evenwel met nadruk aan dat de componenten 'attachment' en 'commitment' positief samenhangen en klasse-onafhankelijk zijn. De controle theorie gaat van de vooronderstellingen uit dat er een universeel geldig systeem van opvattingen bestaat (de dominan-

te conventionele cultuur), waardoor normatieve consensus over conformiteit en maatschappelijke orde wordt benadrukt.³⁴⁸ Deze opvatting staat dus haaks op die van subculturele strainperspectieven.

Nu is de sociale controle theorie vooral toegepast op onderzoek bij (middenklasse) adolescenten en de voor hen relevante institutionele socialisatiekaders als religie, gezin en school.³⁴⁹ Daaruit blijkt dat met name attachments en commitments met betrekking tot conventionele instituties gerelateerd zijn aan lage delinquentiecijfers. De sociale controle theorie schiet tekort in het verklaren en voorspellen van welke soorten van delinquentie zich zullen ontwikkelen, maar dat bezwaar kan ook tegen andere theorieën worden geuit. Voorts doet de theorie geen uitspraken over hoe zelfbeelden en attachments ontstaan en veranderen.³⁵⁰

Wanneer ik de sociale controle theorie op de relatie werkloosheid — respectabiliteit (centraal staat immers de vraag waarom mensen, en dus ook langdurige werklozen, niet de wet overtreden) toepas dan moeten twee soorten vragen beantwoord worden: a. waarom blijven respectabele langdurig werklozen conventioneel?; en b. waarom worden respectabele langdurig werklozen delinquent? De categorie langdurig werklozen die al voor hun werkloosheid serieuze delinquentie pleegden (en die, naar ik aanneem, al weinig conventionele bindingen vertoonden en ook geen nieuwe bindingen zijn aangegaan), daarmee doorgaan in hun werkloosheidsperiode valt buiten het bereik van de aannames van de sociale controle theorie. Vooronderstelling is dat de betekenis van werkloosheid en het moeten leven van een uitkering voor beide vragen zullen uiteenlopen.

Werklozen die respectabel blijven, zullen dat doen omdat ze de hechte sociale en emotioneel belangrijke relaties met significante anderen niet in gevaar willen brengen (angst voor relationele verliezen, vermijdingsgedrag naar minder respectabelen); de (perceptie van) rationele verliesposten van het plegen van delinquentie groter zijn de eventuele opbrengsten (het in gevaar brengen van het (potentiële) nut van eerdere investeringen als opleiding door pakkans, detentie, reputatieverlies, meer formele sociale controle door bijvoorbeeld de Sociale Dienst; ze blijven participeren aan conventionele activiteiten, ook als ze in hun bestedingen een stapje terug moeten doen; ze blijven geloven in conventionele waarden en de legitimiteit van de institutionele samenleving. Ze blijven geloven in het belang van werk (arbeidsethos) en zijn optimistisch over hun kansen om weer aan de slag te komen. In dergelijke overwegingen spelen rationele keuzemomenten ('kosten- en batenanalyse') een duidelijke rol.

Bij werklozen waarvoor geldt dat hun respectabiliteit door langdurige werkloosheid onder druk komt te staan danwel dat ze daadwerkelijk delinquentie gaan plegen, moet dus een verlies aan sociale controle mechanismen optreden. Aannemelijk is dat de attachment component, zeker in de beginfase van het werkloos worden, relatief stabiel blijft, maar door het langdurig worden van de werkloosheid kan de sociale horizon na verloop van tijd inkrimpen (verlies (werk)contacten met collega's, groter sociaal isolement) en kan men zich gaan oriënteren op andere betrekkingpersonen, bijvoorbeeld werkloze lotgenoten. Van belang bij jongvolwassen mannen is volgens mij vooral de aan- of afwezigheid van de verzorgingspositie, de inbedding in een stabiele relatie en de eventuele verantwoordelijkheid van het vaderschap. Het niet kunnen voldoen aan de

(financiële) eisen van de kostwinnersrol, het kunnen zorgen voor je gezin, kan leiden tot negatieve verschijnselen als identiteitsverlies, afnemend zelfrespect, gevoelens van tekortschieten en frustratie en als zodanig kunnen deze gevoelens doorwerken op de overige componenten. De financiële problemen die door werkloosheid ontstaan, kunnen overigens de kwaliteit van de primaire relatie nadelig beïnvloeden (spanningen, conflicten, vluchtgedrag e.d.). De involvement component kan kwalitatief verschuiven; afnemende participatie aan conventionele activiteiten, ook door het afnemen van bestedingsmogelijkheden, met als eventueel gevolg een meer marginale of perifere positie in oude netwerken, gebrek aan structurering en zinvolle contacten danwel toetrede tot nieuwe, wellicht meer deviante, netwerken. Ook het waardensysteem (belief) dat oorspronkelijk georiënteerd is op de conventionele dominante cultuur kan zich wijzigen door de omstandigheden van langdurige werkloosheid. In de sociale controle theorie, toegespitst op (jong)volwassenen, zou met name de binding aan werk opgenomen moeten worden. Deze binding moet niet in abstracte zin gezien worden — aanwezigheid arbeidsethos, positieve arbeidsmarktorientatie — maar vooral als impliciete band met de werkgever dan wel het bedrijf, de collega's e.d. Wanneer men als werkzoekende geen reguliere baan kan vinden, men als ex-werknemer zich afgedankt voelt ('wegwerpwerker') of als men zich als (nog steeds) werkende door allerlei inkrimpingsoperaties bedreigt voelt in zijn bestaans- en toekomstmogelijkheden dan kan het initiële vertrouwen in legitimiteit van instituties, ideologische rechtvaardigheidsgevoelens, politiek vertrouwen, onderlinge solidariteit afnemen en vervangen worden door het voorop stellen van eigen belang en calculerend bezig zijn. Dergelijke afwegingen bepalen, al dan niet elkaar onderling versterkend, het belang van de component commitment. Men kan overgaan tot een nieuwe afweging van de voordelen van delinquente oplossingen ten opzichte van respectabele, allerlei rationalisaties ontwikkelen om delinquentie te plegen. Men kan, kortom, het gevoel krijgen weinig meer te verliezen hebben en door de combinatie van marginalisering en verarming, persoonlijke en gezinsomstandigheden, kan men dan besluiten te gaan kiezen voor niet-legale oplossingen, zelfs als deze contra-productief blijken te zijn. Langdurig werkloze jongvolwassenen die verbitterd raken, voelen dat ze tekort schieten, hun situatie als uitzichtloos ervaren, alleen maar tegenwerking door bureaucratische instanties zien, financieel in de knel raken, hebben dus evenzovele redenen om zich af te wenden van de conventionele orde en te opteren voor meer delinquente strategieën en calculerend eigenbelang. In deze gedachtengang spelen structurele condities een escalierend rol als ze worden gepercipieerd als unfair en er zich op het leefwereldniveau structurende condities voordoen die traditioneel-conventionele oplossingen steeds meer uitsluiten. Maar uit de strain-theorieën weten we dat ook andere, niet-delinquente, adaptatiemodellen mogelijk zijn: isolement, apathie, rebellie. Wil men dergelijke processen kunnen interpreteren dan is meer gedetailleerd, kwalitatief onderzoek naar levenslopen een eerste eis.

15.2.3 Het subculturele perspectief en de relatie werkloosheid — delinquentie

Bij de behandeling van de strain-theorieën is reeds stil gestaan bij de rol van subculturele noties; jongens uit de lagere klassen zijn in deze theorieën niet of niet voldoende in staat om te voldoen aan de aan de middenklasse ontleende criteria tot maatschappelijke aanpassing en stijging. De daarmee gepaard gaande frustraties zijn voor sommigen een reden om niet-legale middelen te beproeven als alternatieve (kortere en meer belovende) route voor materieel gewin en maatschappelijk aanzien. Tevens is daarbij opgemerkt dat subculturen analytisch te onderscheiden zijn in meer structurele benaderingen en meer culturele benaderingen. Deze benaderingen vloeien empirisch in elkaar over wanneer over sociale gelaagdheid — klassen — van de samenleving wordt gesproken. Dit klassemiddel kent derhalve enerzijds een structurele lokatie met betrekking tot de verdeling van maatschappelijke posities, hulpbronnen en statusconstellaties (met name zichtbaar in de beroepsstructuur) en anderzijds een culturele lokatie door onderscheiden normen- en waardensystemen. Dit laatste aspect, differentiatie in vormen van cultureel kapitaal, distincties in relationeel opzicht ten aanzien van andere categorieën (wij-zij perspectieven), gevoelens van 'general trust' e.d. is van belang omdat het aandacht vraagt voor de sociologische afstand tussen klassebepaalde waardensystemen en de moeizame verhouding van de arbeidersklasse tot de dominante middenklassecultuur. Op de achtergrond van het subculturele perspectief staat, evenals bij de andere theorieën, de meer macro-sociologische vraagstelling hoe maatschappelijke orde en stabiliteit, ideologische consensus en democratische waarborgen tot stand komen en zich handhaven. Deze zijn immers niet a priori gegeven, maar moeten steeds opnieuw bewerkstelligd worden. Systeemintegratie is daarbij de sleutelterm. Bepaalde segmenten van de bevolking daarvan uitsluiten, de gemarginaliseerde groepen, leidt tot maatschappelijke spanningen en scheuren in het sociale weefsel. Het optreden van delinquentie onder deze onderste lagen is, deze gedachtengang verder volgend, een logische reactie. Uitgangspunt daarbij is immers het empirisch gegeven dat met name de lagere klassen een overmaat aan delinquentie 'produceren'. Onevenwichtigheden door snelle maatschappelijke transformaties en modernisering veroorzaken sociale desorganisatie waardoor met name de lagere klassen — zij wonen immers meestal in de lage inkomenswijken, waar de traditionele cohesie is afgenomen — onvoldoende in staat zijn danwel onvoldoende mogelijkheden hebben om zich aan de eisen van moderne rationaliteitsvormen aan te passen. Daarmee verliezen sociale structuren en hun instituties hun integratieve (bindende en controlerende) werking. De invloed van complexe, veelal onderling verweven, maatschappelijke veranderingen werken dus differentieel door naar de verschillende klasseconstellaties. Sommige klassen passen zich sneller en beter aan dan andere aan gewijzigde maatschappelijke veranderingen en verhoudingen en weten hun relatieve klassevoorsprong te bewaren. De herstructurering van de arbeidsmarkt, met als zichtbaar gevolg banenverlies aan de onderkant van de arbeidsmarkt, het belang van diploma's als entree-voorwaarde voor een baan en het ontstaan van 'underemployment' door diploma-inflatie, baanonzekerheid door wegvallen van garanties met betrekking tot 'lifelong employment', aantasting van rechtspositionele waarborgen van de arbeidsplaats, treffen vooral gezinnen uit arbeidersmilieus. Hun mobiliteitsmogelijkheden zijn dras-

tisch afgenomen en de structurele werkloosheid treft hen onevenredig zwaar. Een bijkomende factor is dat hun traditionele buurtgebonden netwerken, en familiale ondersteuningsnetwerken aan erosie onderhevig zijn door het heterogener worden van buurten, verzakelijking van contacten en monetarisering van relaties. Mensen die in dergelijke buurten wonen, delen vooral hun zwakke inkomenspositie (inkomenswijken). Daarmee is tevens gegeven de groeiende afhankelijkheid van sociale voorzieningen en inkomenssubsidies. Werkloosheid in deze milieus komt steeds vaker en steeds langer voor en de daarmee gepaard gaande problemen — financieel, psychologisch, relationeel, sociaal -, worden steeds nijpender. Daarmee is het vervreemdingsproces, anomie, ten opzichte van de institutionele samenleving en de dominante cultuur onomkeerbaar geworden en verliezen de controlefuncties aan belang. Als deze gezinnen ook nog worden getroffen door interne gezinsproblematieken en relationele spanningen dan heeft dat negatieve invloed op de uitkomsten van socialisatieprocessen en opleidingstrajecten van de kinderen in dergelijke gezinnen. De vraag is nu hoe jongeren die in dergelijke omstandigheden opgroeien aan de fuik van marginalisering weerstand kunnen bieden. De (traditioneel) respectabele oplossingen in deze arbeidersculturen komen onder druk te staan en verwervingscriminaliteit danwel uitkeringsfraude kunnen een reëel alternatief worden om het hoofd te bieden aan de problemen van 'hard living' en verarming. Als dergelijke alternatieven geconcentreerd zijn in bepaalde wijken kunnen deze oplossingen een sociaal draagvlak krijgen en uiteindelijk genormaliseerd worden (zie ondermeer: Terpstra, 1996). De in de ouder-cultuur bestaande subculturele opvattingen en regelstructuren staan vervolgens een succesvolle maatschappelijke integratie van nieuwe generaties in de weg.

15.2.4 Britse cultuurstudies en de relatie werkloosheid — delinquentie

Het nieuwe Britse subculturele perspectief, zoals ondermeer door het CCCS uitgewerkt, heeft zich vooral bezig gehouden met de meer spectaculaire en delinquente jeugdculturen van jongeren, vooral jongens, afkomstig uit arbeidersmilieus; trefwoorden daarbij zijn: klasse, delinquentie, cultuur en vrije-tijd. Hun stelling luidt dat jeugdculturen, zeker bij een tekort schieten van de ouderculturen, collectieve (en onmiddellijke) oplossingen zijn voor gemeenschappelijk ervaren problemen en contradicties. De oplossingen zijn vooral imaginair, omdat de contradicties die samenhangen met structurele klassegedetermineerde ongelijkheid niet echt worden opgelost. Deze oplossingen zijn vooral cultureel en krijgen een zekere stilerings op het domein van de vrije-tijd.³⁵¹ Ook hier gaat het weer om problemen van sociale orde en wanorde, integratie en marginalisering van nieuwe generaties in snel veranderende (kapitalistische) samenlevingen. Jeugd en jongeren vormen geen homogene, uniforme en klassenloze categorie, maar hun ervaringen worden differentieel gestructureerd door het opgroeien in een classesamenleving. Voor arbeidersjongens geldt dat ze in hun cultuur specifieke waarden ('core values') ontwikkelen.³⁵² Arbeidersjeugdculturen moeten niet geïsoleerd worden geanalyseerd maar worden geplaatst in een groter krachtenveld, waarin hun relaties naar waarden van volwassen arbeidersculturen en middenklasse-culturen worden gespecificeerd (Murdock

en McCron, 1976). Nu de werkloosheid ook jongeren uit de middenklasse raakt, moeten ook zij contradicties collectief, dat wil zeggen passend binnen de vooronderstellingen van hun discours, oplossen. Ook voor hen geldt een toenemende ongelijke verdeling van kansen op een goed betaalde baan.

De aandacht voor structurele contradicties en culturele oplossingen voor ervaren problemen van werkloosheid, onderwijsachterstand, slechte beloningsstructuur, 'dead-end' banen e.d. zijn zoals al aangegeven, vooral symbolische oplossingen.³⁵³ Belangrijk is of, en in welke mate, jeugdsubculturele oriëntaties en netwerken van peer-groups voor jongvolwassen werklozen nog relevant zijn. De empirie moet daar verder uitsluitel over geven, maar voorstelbaar is dat sommige jongvolwassenen die al geruime tijd baanloos zijn, zich afwenden van de institutionele samenleving en op zoek zijn naar nieuwe zingevingen en identiteiten, waar elementen ontleend aan (jeugd)subculturen in kunnen voorzien. Een andere mogelijkheid is dat werkloze jongeren een soort uitstelgedrag naar de eisen van volwassenheid ontwikkelen en hun jeugdsubculturele bestaan voortzetten en wellicht radicaliseren. Centraal staan dus vragen naar respectabele dan wel deviante oriëntaties van jongvolwassen werklozen in samenhang met centrale waarden in hun oudercultuur en de mate waarin oplossingen jeugdgecentreerd, gezinsgecentreerd dan wel zelfgecentreerd zijn.

15.2.5 Conclusies

Uit de bespreking van de relatie tussen werkloosheid en delinquentie, geplaatst binnen de aannames van de drie criminologische en nieuwe subculturele theorieën, blijkt dat deze theorieën verschillende aspecten benadrukken. Gedeeltelijk is dat terug te voeren op de maatschappelijke context, waarbinnen hun ontstaansgeschiedenissen zijn te localiseren en waar wetenschapstradities mee zijn verbonden. Een andere factor is verbonden met het, soms vloeiende onderscheid, tussen sociologische en sociaal-psychologische theorieën en de daarmee corresponderende niveaus en vraagstellingen (structurele versus processuele benaderingen), mens- en wereldbeelden, enz; theorieën die opgevat kunnen worden als discoursen over criminaliteit en samenleving. noot15.2 hier

De structurele strain theorie

Deze macro-sociologische theorie over maatschappelijke ongelijkheid en conflicten tussen ideologische en culturele doelen en maatschappelijke realisatievoorwaarden (middelen) heeft ook een individuele/categoriale kant in meer sociaal-psychologische zin (denk aan begrippen als relatieve deprivatie, referentiegroep en individuele adaptiewijzen). De 'objectieve' maatschappelijke ongelijkheid en structurele contradicties worden op leefwereldniveau (inter-)subjectief gepercipieerd als structurerende condities voor de kwaliteit van het bestaan. Delinquentie als reactie op geblokkeerde mogelijkheden is dan vooral een 'pushmodel'. Het oplossen van ervaren strain is de (rationele en emotionele) motivatiefactor bij uitstek en geldt dan vooral voor gemarginaliseerde individuen en categorieën (jongeren uit de lagere inkomengroepen, de arbeidersklassen).

Hoewel er andere reactiemechanismen en adaptatiewijzen zijn, zou delinquentie als innovatieve oplossingsstrategie, om de problemen verbonden met werkloosheid en uitkering te boven komen, vooral vermogensdelinquentie of 'inkomensfraude' moeten zijn; criminaliteit als wanhoopscriminaliteit. De meer gewelddadige vormen van delinquentie als reactie op spanningen (relationeel geweld, wraakgeweld, 'hate crimes') laat ik hier verder rusten. Gelet op het gewicht en de massaliteit van de problematiek zou er (zie ook Matza, 1964) meer vermogenscriminaliteit door werklozen gepleegd moeten worden dan dat zich feitelijk voordoet.

De sociale controle theorie

Deze theorie wordt vaak geplaatst binnen het domein van de leer- en socialisatietheorieën en beweegt zich vooral op sociaal-psychologisch niveau. Niet de motivatie om delinquentie te plegen, maar het verlies van inbedding in conventionele netwerken en activiteiten en gehechtheid aan significante anderen maakt delinquentie als 'risk-taking' mogelijk. 'Logisch' zou dat vooral verwervingscriminaliteit moeten zijn van jongeren die relatief geïsoleerd staan of zijn komen te staan. Het zich bevinden in een marginale inkomenspositie is geen noodzakelijke voorwaarde. De component 'belief' zou bij werklozen kunnen impliceren dat het geloof in de dominante cultuur en de legitimiteit van de samenleving erodeert en dat als gevolg daarvan het plegen van criminaliteit als (politiek) verzet mogelijk wordt, maar dan is er sprake van een 'strainmotief'.

De subculturele (strain) theorie

De strain theorie is, zoals al gezegd, sociologisch van aard, maar in de subculturele variant staan niet individuele oplossingen centraal, maar vooral de collectieve. Ook hier dus weer een sociaal-psychologische vertaling naar ervaringswerelden van categorieën. Ondersteuning voor specifieke oplossingsstrategieën worden ontleend aan subculturen met een afwijkend normen- en waardenpatroon. Als er sprake is van een concentratie van werklozen in een bepaalde woonbuurt of familienetwerk kan er een 'cultuur van werkloosheid' ontstaan, die faciliterend werkt op het plegen van fraude en vermogensdelinquentie. In die zin is bij hen sprake van een tweezijdig proces van marginalisatie (cultureel en structureel), maatschappelijk isolement en non-participatie.

De nieuwe subculturele theorie

In de nieuwe Britse subculturele theorieën is er enerzijds een meer structuralistische (neo-marxistische) variant en anderzijds een meer culturalistische (stijl als textueel-symbolische interpretatie) variant. In het brede spectrum van ouder- en klasse (sub)culturen, hegemoniale cultuur, jeugd(sub)cultuur en tegen(sub)culturen is er enerzijds aandacht voor leefwereldproblemen van de arbeidersjeugd, de proletarische en etnische onderklasse en anderzijds voor processen van culturele articulatie en stijluitingen. In de meer sociologische variant worden parallellen zichtbaar met de traditionele subculturele benaderingen, zij het met een kritische klasse-analyse. Contradicties worden collectief-symbolisch opgelost ('resistance through rituals'). Werkloze jongeren kunnen opgaan in delinquente of rebellerende subculturen dan wel deze als oriëntatiekader gebruiken voor individuele toe-eigening. Als de oudercultuur delinquent is of een zekere tolerantie

bezit naar jeugddelinquentie dan reproduceren dergelijke subculturen zich als marginale subculturen. Vermogensdelinquentie is evenwel niet alleen maar een symbolische oplossing, maar voor werklozen een strain-oplossing met contra-productieve effecten.

Uit deze samenvatting blijkt dat sommige theorieën elkaar overlappen en andere een vrij specifieke verklaring bieden. Voor de verklaring van de relatie tussen werkloosheid en delinquentie reiken ze hooguit een partieel verklaringskader aan. In de volgende paragraaf sta ik stil bij de bevindingen van de uitgevoerde levensstijlanalyse en worden de verloopcurves van de relaties onderzocht.

15.3 Werkloosheid en delinquentie opnieuw bekeken

Type I: de levensstijl van ongebonden marginale werklozen

Uit dit onderzoek is gebleken dat de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij deze levensstijl begrepen kan worden als voldoende aan model C. De delinquentie van deze jongvolwassen mannen is niet een direct uitvloeisel van hun werkloosheid, alhoewel er bij langdurige werkloosheid sprake kan zijn van meer belastende omstandigheden, maar primair verbonden met hun gezins- en buurtklimaat. Beide sferen worden gekenmerkt door strain en subculturele marginaliteit en delinquentie als oplossingsmodel is daar traditioneel ingebed. Het met het discours verbonden syndroom van een weerspannig en opstandig individualisme ('defiant individualism', Jankowski, 1989; zie ook de 'focal concerns' van Miller, 1958) kan worden gezien als een voedingsbodemp voor leeftijdgebonden groepsriminaliteit, een reactie op gebrek aan mogelijkheden om via formele instituties aanzien en status te verwerven (strain), geringe sociale controle door gezin en uit de buurt en materiële achterstelling. Dit patroon bestendigt zich in de naschoolse periode en wanneer ze langdurig werkloos worden is verwervingscriminaliteit een 'logische' vervolgstap. Voor type I kunnen het strain en subculturele perspectief elkaar versterken, terwijl het sociale controle model daarin negatief complementair past; er is immers nauwelijks sprake van stabiele hechtingsfiguren of conventionele rolmodellen. Structurele condities en culturele omstandigheden versterken wederkerig hun marginale positie en de daarmee verbonden contradicties maken niet-legale oplossingen eerder voor de hand liggend dan legale. Men zou kunnen stellen dat voor dit type, onafhankelijk van het gekozen theoretische gezichtspunt, de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit empirisch onbetwistbaar is. In een levensstijlbenadering kunnen de verschillende verklaringskaders op elkaar betrokken worden. Daardoor wordt zichtbaar dat voor deze sociale categorie eenduidige oplossingen om deze relatie te doorbreken moeilijk te realiseren zijn. 'Woning, wijf en werk' zijn wellicht onontbeerlijke (materiële en relationele) voorwaarden voor een bepaalde (re-)integratie, maar niet noodzakelijkerwijs voldoende. Het complex van organiserende principes blijft immers onderdeel van de buurtcultuur en de daarmee gegeven sociale afstand tussen 'wij en zij' moeilijk overbrugbaar.

Type II: de levensstijl van werkloze gehuwde marginale werklozen

Voor de jongvolwassen mannen van dit type geldt in grote lijnen het zoëven geschetste structurele beeld van de jongvolwassen mannen van type I. Hoewel er in principe sprake zou kunnen zijn van model A (geen relatie tussen werkloosheid en delinquentie) lijkt relatie B steeds aannemelijker te worden. Als deze groep mannen langdurig werkloos is, met alle materiële en relationele problemen van dien (strain), komt, zo lijkt het, delinquentie als wanhoopsstrategie steeds dichterbij. Het grote verschil tussen dit type en het vorige is dan ook gelegen in de verzorgingspositie en als gevolg daarvan een transformatie van het syndroom van 'defiant individualism'. Deze traditioneel ingevulde positie, de man behoort het gezinsinkomen te verdienen, kan zowel faciliterend als inhibiterend werken. In die zin is de sociale controle theorie van belang om te kijken hoe de spanningsvolle balans doorslaat. De gehechtheid aan partner en familieleden kan een rem zijn, maar als de strain te groot wordt ook aanleiding geven tot het plegen van steunfraude en/of vermogenscriminaliteit. In dit afwegingsproces kan de subcultuur de noodzakelijke neutralisatiemechanismen aanreiken. Levensstijlonderzoek kan meer inzicht geven in dit complexe proces en zichtbaar maken welke oplossingsalternatieven reëel zijn en welke niet. Het aanbieden van een reguliere baan en een voldoende inkomen lijkt de noodzaak tot het plegen van verwervingscriminaliteit of uitkeringsfraude te kunnen indammen. Hun ressentiment tegen de ongelijke maatschappelijke verhoudingen, een residuvorm zal overigens overeind blijven, is daarmee niet weggenomen, maar de angel van de verzetscomponent is daarmee wel uitgetrokken.

Type III: de levensstijl van werklozen uit het traditionele arbeidersmilieu

De jongvolwassen mannen uit dit segment van het arbeidersmilieu combineren in hun discours in zekere zin een afgezwakte vorm van 'defiant individualism' en wat genoemd kan worden (een afgezwakte vorm van) 'social compliance', een inschikking in de dominante maatschappelijke regels. Deze combinatie stelt hen in staat om de regels van hun arbeidersmilieu in te passen aan de maatschappelijke eisen. Je zou ook kunnen zeggen dat hun substantiële rationaliteit (op leefwereldniveau) de functionele rationaliteit van het maatschappelijk systeem met behulp van een aantal transformaties kan integreren. De strategieën die zij hanteren om hun contradicties die samenhangen met hun langdurig werkloos zijn op te lossen, dragen over het algemeen dan ook een respectabel karakter. Voor hen geldt in de relatie tussen werkloosheid en delinquentie vooral model A. Als ze volwassen worden, nemen ze allengs meer afstand van hun leeftijdgebonden vormen van delinquentie; de experimenteerterruimte van de secundaire socialisatiefase. In deze fase kan hun delinquentie worden geïnterpreteerd als een combinatie van (status-)strain en een Britse subculturele oriëntatie op 'peers'. De sociale controle theorie lijkt vooral van belang voor de fase van jongvolwassenheid; identificatie en attachment met ouders en relatiepartner, investeringen in het maatschappelijk systeem, een pragmatische toekomstvisie ('belief'). Ze verwachten, als het economisch

klimaat weer aantrekt, een baan te vinden. Hun werkloosheid is vooral een respectabel overleven.

Type IV: de levensstijl van werklozen uit respectabele arbeidersmilieus

In deze levensstijl van aspirerende arbeidersjongens — het ideaal van geschoold vakman, een baan op het primaire segment van de arbeidsmarkt — zijn nauwelijks elementen van het 'defiant individualism' terug te vinden. Hun oriëntatie is vooral gericht op het maatschappelijk systeem; daarin hebben ze geïnvesteerd. Hun 'social compliance' maakt dat ze hun strevingen harmoniseren met de maatschappelijke mogelijkheden; daarin zijn ze vrij realistisch, maar tegelijkertijd hanteren ze het principe van de hoop. Ze zijn weliswaar langdurig werkloos maar hun tijd komt nog wel. Strain en subculturele verklaringen zijn bij hen minder relevant. Hun respectabiliteit is vooral verbonden met het model van de sociale controle theorie. Voor hen is eveneens model A in de relatie tussen werkloosheid en delinquentie geldig.

Type V: de levensstijl van werklozen uit respectabele middenklassemilieus

Deze levensstijl, die ik als defensief heb gekarakteriseerd, kent wel een zekere mate van 'individualism', maar niet in de vorm van 'defiant individualism'. Hun individualisme is ingebed in een middenklasse discours van 'social compliance', waarin de functionele rationaliteit van het maatschappelijk systeem niet ter discussie staat. Alhoewel er gedurende de adolescentiefase een tijdelijke oriëntatie is op jeugdsubculturele uitingsvormen, neemt deze geen verzelfstandigde plaats in. In die zin blijven ze main-stream gericht. Het verklaringsmodel van de subculturele benaderingen, in essentie gericht op jongeren uit de arbeidersklasse, geldt voor hen niet. Dit geldt ook het strainmodel; de strain van het langdurig werkloos zijn heeft hier vooral de functie van een herbezinning op nieuwe mogelijkheden. Er is geen relatie tussen werkloosheid en delinquentie (model A). Voor hen geldt, evenzo als bij de typen III en IV, het sociale controle model van Hirschi, maar de 'attachment'-component wordt hier kritischer geëvolueerd en in het eigen relatiemodel verder uitgewerkt. Ditzelfde geldt voor hun maatschappelijke bindingen.

Type VI: werklozen uit middenklassemilieus met een alternatieve levensstijl

In deze levensstijl is geen sprake van een 'defiant individualism' noch van een 'social compliance'. Hier geldt eerder een vorm van 'defiant compliance', een complex van kritische discoursregels ten aanzien van conventionele middenklassepraktijken en de functionele rationaliteit van maatschappelijke regels. Hoewel er sprake is van economische marginaliteit is deze marginaliteit grotendeels zelfgekozen. Van culturele marginaliteit in traditionele zin, een achterstelling in of uitsluiting van deelname aan de dominante cultuur is veel minder sprake. Hun culturele marginaliteit wordt ervaren als pro-

gressief en avant-gardistisch en wortelt vooral in hun substantiële rationaliteit van discursieve communicatie, een zoektocht naar het 'goede, schone en waarachtige'. Er is geen relatie tussen werkloosheid en serieuze delinquentie, maar de transformatie van het arbeidsethos naar een zelfgekozen bezigheidsethos houdt wel een relatie in met een meer deviant-culturele levensstijl. Verklaringen geworteld in de strain en subculturele lagere klasse benaderingswijzen hebben hier geen functie. De sociale controle theorie met zijn nadruk op aanpassing en inpassing in de dominante cultuur voldoet evenmin. De Britse subculturele benadering van militante en politiek geïnspireerde (jeugd)subculturele bewegingen sluit nog het beste aan bij deze levensstijl.

In de bijlage worden typegewijs verschillende aspecten die in dit hoofdstuk aan bod zijn gekomen schematisch gepresenteerd. Aan de orde komen: de sociale betekenissen van respectabiliteit, deviantie en delinquentie; de aanwezige delinquentiepatronen; de straintheorie; de sociale bindingstheorie; de subculturele theorie en de nieuwe subculturele theorie; en de inkadering van oplossingsstrategieën van levensstijlen binnen de zojuist genoemde theoretische perspectieven.

Uit de levensstijlen blijkt dat voor sommige levensstijlen als die van type I en II het strain-perspectief goede aanknopingspunten biedt, voor andere, de typen IV en V, de sociale controle theorie en voor nog weer andere de subculturele theorie (type III) danwel de Britse cultuurbenadering (type VI).

15.4 Discoursen, handelingsrationaliteit en klassepositie

Gelet op de overeenkomsten tussen de maatschappelijke positie van hun ouders en hun ideeënwerelden en die van jongeren zelf kan voor de meeste typen in grote lijnen worden gesproken van een reproductie van discoursen langs klasselijnen. Deze reproductie van de oudercultuur is niet een statisch gebeuren, een blinde kopie, maar kent allerlei transformaties en moderniseringsaspecten. Dergelijke generationele veranderingen weerspiegelen in afgeleide zin maatschappelijke veranderingen en moderniseringsprocessen in cultureel, sociaal en economisch opzicht. Deze hebben vooral gestalte gekregen na de jaren zestig. De klassebepaalde scheidslijnen in materieel en consumptief opzicht zijn vervaagd; die van machtsposities en het beschikken over hulpbronnen (soorten kapitaal) veel minder. Het maatschappelijk stratificatiesysteem is door onderwijsdeelnemers weliswaar opener geworden, maar door veranderingen in de economie en op de arbeidsmarkt is de scheidslijn tussen werkenden en niet-werkenden, mensen met een uitkering, aangescherpt. In die zin lopen deze jongvolwassenen het risico binnen hun klassesegment in een meer marginale positie terecht te komen danwel te degraderen naar een onderliggend segment. Diegenen die al traditioneel daartoe behoren hebben dan ook weinig ontsnappingskansen. Hun stijgingsperspectief (inter-klasse mobiliteit) is 'objectief' gering door hun gebrek aan opleidingskwalificaties. Gesteld kan dan ook worden dat in algemene zin de discoursen van de onderscheiden levensstijlen de inname van maatschappelijke klasseposities reflecteren, met uitzondering van type VI. Dit discours baseert zich weliswaar op dat van het middenklasse milieu van herkomst, maar

is kritisch-geradicaliseerd en verbonden met nieuwe sociale bewegingen. In tegenstelling tot de meer collectieve andere levensstijlen is deze veel geïndividualiseerder. Dit geldt trouwens ook voor type I, maar hun vorm van individualisme is meer te zien als maatschappelijke non-participatie en vindt zijn uitdrukking in het syndroom van 'defiant individualism'.

De componenten van het discours, sociale identiteit, maatschappijbeeld en toekomstbeeld, zijn weliswaar opgebouwd uit meerdere interdependente themagebieden, maar het beeld dat daaruit oprijst laat tamelijk coherent zien hoe de jongvolwassenen in hun verschillende levensstijlen hun eigen posities in sociaal-cultureel en maatschappelijk opzicht waarnemen. Relevant daarbij is de afstand tussen discoursen en de dominante cultuur enerzijds en die tussen discoursen en de institutionele maatschappij anderzijds. Deze afstanden bepalen de mate van integratie in de samenleving en de mate van correspondentie tussen discoursrationaliteit en systeemrationaliteit. Gangbare klassicities sluiten daarop aan. Voor de typen I en II leiden maatschappelijke uitsluitingsprocessen en het wegvallen van het principe van de hoop op lotsverbetering niet alleen tot individuele marginaliteit, maar ook tot maatschappelijke non-participatie.

De sociale identiteit is, net als de beide andere discourscomponenten, een combinatie van meerdere aspecten. De sociale identiteit omvat zowel de presentatie van identiteitsaspecten (zelfbeelden) als de omgevingsreceptie daarvan. In deze wisselwerking hoeft de sociale identiteit niet samen te vallen met een positioneel gefixeerde en rigide identiteit ('ascribed identity'), maar kan, afhankelijk van ontwikkelingen in de levensloop en veranderende sociale contexten, heterogeen en flexibel gepresenteerd worden ('achieved' en 'assumed identity'). Ondanks de individualiseringsmogelijkheden voor de ontwikkeling van een 'identiteitsproject' in deze moderne betekenis, blijf ik hier de identiteit zien als een categoriaal 'construct'. Hetzij positief, hetzij negatief gestimuleerd, individuen blijven op zoek naar affiliaties met anderen. Deze bindingen bieden enerzijds identificatiemogelijkheden met vergelijkbare anderen (lotgenoten), anderzijds kritische vergelijkingsmogelijkheden om zich van anderen te onderscheiden (positieve of negatieve referentiegroepen). Een categoriale identiteit moet dus sociaal en relationeel opgevat worden; naast gemeenschappelijkheid (intra-groep homogeniteit) impliceert het ook distantie en distinctie (inter-groep heterogeniteit). Hoe homogener en/of geslotener de relatienetwerken, des te vaker is het identiteitspad traditioneel voorgegeven. Hoe heterogener en/of opener de relatienetwerken, des te vaker het identiteitspad zelf vormgegeven kan worden. In de cruciale fase van jongvolwassenheid zijn vooral de relevante levensopgaven van het aangehangen levensontwerp — men maakt als het ware zichtbaar waarvoor men staat —, constituerend voor het identiteitsontwerp. Sommige elementen daarvan — sekse, leeftijd, etniciteit — liggen in grote lijnen vast. Andere elementen — beroepsidentiteit, 'gezinsidentiteit' (kostwinnerschap, vaderschap), 'macho-identiteit' zijn het gevolg van met levensopgaven verweven keuzes. De identiteit is dan meer positioneel-cultureel bepaald; is een dergelijke constellatie ingenomen dan volgt de identiteitstoekenning vanzelf. Daarmee is ook de breedte gegeven van acceptabele alternatieven; men wordt door in de sociale omgeving levende verwachtingen (alledaagse interacties) en in institutionele ontmoetingen afgerekend op de coherentie daarvan. In de identiteitsontwikkeling spelen, naast interactionele contacten met lotgenoten,

competenties en reflexief vermogen een rol, met name in het bekritisieren van voorgegeven identiteitsrolmodellen. Identiteiten kunnen derhalve meer of minder traditioneel of modern zijn, lokaal of kosmopolitisch georiënteerd zijn, voortijdig afgerond zijn ('foreclosure') of als project gaande zijn. Welke identiteitselementen relevant zijn is veelal een tweede-orde vraag. Veel aspecten van de sociale identiteit staan immers voor de betrokkenen zelf niet ter discussie, maar zijn impliciet ingeweven in het alledaagse bestaan. Pas als deze ter discussie worden gesteld krijgen ze expliciet betekenis. De identiteit als Nederlander of als heteroseksuele man zijn voor de meeste respondenten zo vanzelfsprekend dat ze zich daar nauwelijks van bewust zijn (hoeven te zijn). Slechts in crisissituaties (emigratie, homo) worden ze onderwerp van reflectie. Dit is ook te illustreren voor langdurige werkloosheid. Als men werkt of nog studerende is dan zijn deze bezigheden positief identiteitsverlenend; ontbreken ze of vallen ze weg, dan wordt de vroegere status vergeleken met de huidige en kan werkloosheid als identiteitsverlenend element hooguit negatief worden benoemd, vooropgesteld dat opleiding en werken in de levensloop (nog) als relevante levensopgaven worden gezien. De identiteit voor deze werklozen is eigenlijk de relatie met de arbeidsmarkt en het soort arbeidsethos dat ze aanhangen. Men kan zich defensief beroepen op structurele factoren of pech; men is immers niet vrijwillig werkloos, men blijft op zoek naar een baan. Dit geldt vooral voor diegenen met gezinsverantwoordelijkheid; het kostwinnerschap, zowel in de standaardbiografie als in de moderne keuzebiografie, blijft een essentiële factor. Jongvolwassenen met andere biografie-ontwerpen kijken daar anders tegen aan.

Voor veel jongeren zijn aspecten van de sociale identiteit, het leefwereldniveau, belangrijker dan iets vaags als de maatschappelijke identiteit, de identiteit gebaseerd op positie-innames in de maatschappelijke reproductiesystemen of op sociologische analyses. De expressieve kanten van het uitdragen van de identiteit, het domein van de vrijetijd en jeugdstijlen — kleding, uiterlijk muziekvoorkeuren, consumptiepatronen — nemen voor de meeste jongeren in belang af naarmate ze volwassen verantwoordelijkheid gaan dragen.

Ook de component maatschappijbeeld is opgebouwd uit meerdere dimensies. De analyse van het maatschappijbeeld moet zicht geven op het gegeven hoe categorieën hun plaats (posities) in de samenleving zien. In het maatschappijbeeld worden opvattingen over en ervaringen met sociale, economische, culturele en politieke verhoudingen verknoopt in een categoriaal-ideologisch raamwerk van overtuigingen. Dit bepaalt hoe gevoelens en cognities van (on)rechtvaardigheid en (on)gelijkheid ontstaan en welke legitimeringsbronnen ter verklaring daarvan gebruikt worden. Op deze wijze wordt duidelijk hoe interdependenties tussen leefwereld en systeem, tussen marginaliteit en integratie, tot stand komen en de consequenties die deze verbindingsschakels hebben. Maatschappelijke bindingen kunnen dus gerelateerd worden aan de sociologische afstanden die bestaan tussen vormen van leefwereldrationaliteit en de dominante systeemrationaliteit, bijvoorbeeld de acceptatie van meritocratische mobiliteitscriteria en bijbehorende beloningsverschillen. Sociale identiteit en maatschappijbeeld grijpen uiteraard op elkaar in en kunnen worden gezien als een systeem van communicerende vaten. Een identiteit gebaseerd op leefwereldposities of een negatieve maatschappelijke identiteit kleurt mede het maatschappijbeeld. Maatschappijbeelden zijn derhalve op te vatten als

differentiërende perspectieven (coherente betekenissystemen) van categorieën die in functie staan van (een relatie hebben met) hun uiteenlopende maatschappelijke posities. Simpel gesteld, posities zijn cognities. Dat houdt in dat maatschappijbeelden geen objectieve constructies of representaties zijn, maar actieve, sociale (inter-)subjectieve interpretaties of reconstructies van ervaringen met 'objectieve' maatschappelijke condities. De contradicties die ze zien (al dan niet verkregen door socialisatie-ervaringen, percepties of reflectie op eigen ervaringen) zijn dus een botsing tussen enerzijds maatschappelijke beloftes — de 'social opportunity structures' in termen van bijvoorbeeld de ideologie van gelijkheid, van volledige werkgelegenheid, van een voldoende uitkeringsniveau als vormen van 'levenskansen' — met een objectieve, dominante teneur (de als ideologisch-universeel aangeprezen geldigheid en normativiteit van de systeemrationaliteit) en anderzijds hun eigen (veelal klassebepaalde) realisatiemogelijkheden die zich baseren op vormen van leefwereldrationaliteit.

In het toekomstbeeld gaat het met name om het vertrouwen van mensen om hun leven zelf vorm en inhoud te kunnen geven. De realisatiemogelijkheden van relevante levensopgaven staan daarbij primair. Wil men deze in goede banen leiden dan is het hanteren van een tijdperspectief, het planmatig sturing geven aan het eigen leven, onmisbaar. Naast bijvoorbeeld fatalisme zien we ook het principe van de hoop. De maatschappelijke component van het toekomstbeeld geeft uitdrukking aan gevoelens van pessimisme (doemdenken) en optimisme ten opzichte van structurele ontwikkelingen; deze spelen bijvoorbeeld een rol bij de kindwens of gezinsuitbreiding. Risicovolle ontwikkelingen zijn bijvoorbeeld het milieu, vrede en veiligheid, de economie.

Specifiek voor een sociale categorie is het met het discours verbonden handelingspatroon. Leden van een sociale categorie oriënteren zich in hun handelen op gedeelde, positioneel bepaalde, cognitieve ervaringen en vooronderstellingen en deze zijn op hun beurt weer constituerend voor vormen van 'collectief' (in mijn termen: categoriaal) gedrag. Handelen is, met andere woorden, sociaal geïnspireerd, regelgeleid en contextbepaald. De handelingsregels — motieven, 'goede gronden' — krijgen hun sociale geldigheid en vanzelfsprekendheid door interactie en communicatie, kortweg socialisatie, met groepsleden. Dergelijke, collectief gedeelde en veelal routineuze en alledaagse, handelingspatronen noemen we sociale praktijken. Discours en sociale praktijk staan ten opzichte van elkaar in een interdependente relatie, maar analytisch gaan we ervan uit dat het discours de regierol heeft en dat het handelen in zekere zin een afgeleide is van het discours. De relevantie- of dieptestructuur van een discours maakt zichtbaar welke organiserende principes het handelen reguleren (specifiek vorm en inhoud geven). Organiserende principes legitimeren dus bepaalde vormen van handelen, binnen bestaande groepsnormen, als (moreel) juist, terwijl ze andere vormen veroordelen. Voor een lid van een sociale categorie is geldig handelen rationeel en normatief juist handelen. Handelingsrationaliteit en discoursrationaliteit vooronderstellen elkaar (en versterken elkaar) en maken handelen sociaal betekenisvol handelen binnen gedeelde vooronderstellingen. Rationaliteit is per definitie ingeperkte rationaliteit ('bounded rationality') omdat vooronderstellingen selectief zijn: niemand weet alles, (bijna) niemand gaat alle mogelijke alternatieven en handelingsconsequenties na.³⁵⁴ Rationaliteit is vooral sub-

stantiële rationaliteit, zeg maar leefwereldrationaliteit, en deze rationaliteit bepaalt ook welke vormen van instrumentele (calculerende, zakelijk-technische) rationaliteit geldigheid hebben. Substantiële rationaliteit impliceert dan ook categoriale waarden en normen op moreel terrein. Voor de meeste discoursen geldt dat de waarden en normen van de dominante cultuur, al dan niet aangepast, onderdeel vormen van hun substantiële rationaliteit. In die zin hebben de normen en waarden van de dominante cultuur een relatieve 'universele' geldigheid. Dit geldt ook voor diegenen die, om welke vigerende reden dan ook, delinquentie plegen. Voor hen hebben deze universele regels meer grijszones, — ze zijn minder absoluut -, en contextuele flexibiliteit, — soms wel, soms niet -, en worden ze gemakkelijker terzijde geschoven. Om inbreuken toe te dekken maken ze dan gebruik van (cognitieve technieken van) rationalisaties en neutralisaties, waardoor ook bepaalde vormen van delinquentie een zekere normaliteit (en dus rationaliteit en geldigheid) krijgt. Deze redenering geldt vooral voor autochtone jongeren; op de vraag hoe dit zit voor jongeren met andere culturele achtergronden kan ik niet verder ingaan. Het zich voordoen van criminaliteit kan worden gezien als een functie van de verhouding tussen discoursrationaliteit en systeemrationaliteit. Zijn deze congruent of overlappen deze elkaar grotendeels dan zal er eerder sprake zijn van conformistisch handelen (respectabiliteit); botsen deze (contradicties) dan kan delinquentie een mogelijke gevolg zijn, maar er zijn, zoals ik heb laten zien, ook andere oplossingen (alternatieve handelingsstrategieën) voorstelbaar.

15.5 Het levensstijlenperspectief: een nieuw paradigma?³⁵⁵

De vraag in het begin van dit hoofdstuk luidde of de in dit onderzoek gehanteerde levensstijlenanalyse een meerwaarde heeft of niet. Voordeel van een levensstijlbenadering, met inbegrip van het ontwikkelingssociologisch aspect en de verknoping van verschillende deeltheorieën, is volgens mij vooral gelegen in de mogelijkheid diepte onderzoek uit te voeren. Na een initiële periode in de jaren twintig, heeft de groeiende belangstelling voor het levensstijlenperspectief (danwel andere kwalitatieve methoden als 'de life-history method' om het alledaagse bestaan en de levensloop te bestuderen), net zo als bij andere criminologische theorieën, zijn wortels in de context van maatschappelijke veranderingen: hier die van na de jaren zeventig.³⁵⁶ Oudere theorieën hoeven hun geldigheid niet te verliezen, maar bieden mogelijkheden tot incorporatie en integratie dan wel revisie. Sinds de jaren '70 zien we in de criminologie steeds meer pogingen om tot integratie van verschillende theorieën te komen. Dergelijke integratieve of geïntegreerde theorieën lijken op het eerste gezicht de oplossing om te komen tot meer eenduidige theorieën met een groter bereik en een grotere verklaringskracht. In navolging van Einstadter en Henry (1995) geef ik evenwel de voorkeur aan meer rivaliserende benaderingen, waarin de te gebruiken theorieën, en waar nodig aangepast, ieder op hun eigen unieke merites worden beoordeeld³⁵⁷. Op analytisch-theoretisch niveau heeft het levensstijlenperspectief een zekere universele pretentie — mensen doorlopen positietrajecten die als socialisatietrajecten hen in staat stellen competent, en in moderne rationale samenlevingen in toenemende mate, reflexief te functioneren in maatschappelijke

lijke verbanden. Hoe een en ander empirisch ingevuld wordt, kan alleen beantwoord worden door het doen van onderzoek. De aard van de probleemstelling, de keuze voor een onderzoekspopulatie, de theoretische vragen en operationalisering, de te gebruiken methoden bieden mogelijkheden tot flexibilisering en onderlinge vergelijking. Centraal blijft evenwel de vraag hoe mensen (gedifferentieerd naar structurele kenmerken als: klasse, sekse, leeftijd en etniciteit) alledaagse kennis verwerven en toepassen in hun sociale praktijken. Het aangrijppunt van leef- en belevingswerelden als categoriale constructen biedt mogelijkheden om de daar gesitueerde discoursen te analyseren op handelingsrationaliteit en handelingsconsequenties. Van belang is daarbij de afstand (de mate van acceptatie van dominante regels en de functionele rationaliteit) naar de dominante cultuur, het beschikken over acceptabele hulpbronnen en de acceptatie van legitieme middelen. Processen van integratie, marginalisering en uitsluiting sluiten daarbij aan. Ervaren problemen en contradicties zijn in zekere zin levensstijlenspecifiek, alhoewel er natuurlijk overeenkomsten kunnen zijn in existentiële problematieken en maatschappelijk bepaalde meer algemene problemen en onzekerheden aangaande realisatievoorwaarden.

Het levensstijlenperspectief maakt de onderzoeker ontvankelijk voor zowel culturele als structurele processen, hun onderlinge samenhang en dynamiek. Van belang is daarnaast een kritische analyse van de bredere maatschappelijke context, een maatschappijanalyse. 'Agency' en 'structure', 'actors' en 'factors', leefwereld en systeem kunnen zo op elkaar betrokken worden. Dit is evenwel hoofdzakelijk een onderzoek op leefwereldniveau. Ik heb voornamelijk getracht de invloed van (historisch-)structurele ontwikkelingen als voorwaarden voor de realisatie van (individuele en collectieve) levenslopen en levensopgaven te vertalen naar structurerende invloeden op leefwereldniveau. De verschillende maatschappelijke subsystemen op juridisch, economisch, politiek, sociaal-cultureel niveau kunnen op hun beurt onderzocht worden naar de implicaties voor mogelijkheidsvoorwaarden voor realisatie van gestelde levenslopen en levensopgaven.⁵⁵⁸ Door allerlei maatschappelijke veranderingen is het traditionele klasseconcept, de objectieve klassepositie op basis van opleiding, beroep, inkomen en sociaal prestige (de bekende stratificatie in sociaal-economische statussen), minder goed toepasbaar. Het begrip klasse als positiebegrip ('objectief stratificatieprincipe', 'Klasse an sich') is ondermeer problematisch door samenleefverbanden waarvan de partners behoren tot verschillende beroeps- en inkomensniveaus, de complexiteit van tweeverdienende partners, gescheiden mensen, werklozen of mensen met een uitkering. De samenleving is flexibeler en heterogener geworden. Door ontwikkelingen op de arbeidsmarkt — het onderscheid tussen het primaire en het secundaire segment, 'under-employment' en 'subemployment', part-time werkenden, soms met meerdere banen, en werklozen, al dan niet tewerk gesteld in een banenproject, is het objectieve klassebegrip, het lokaliseren van mensen in een bepaald stratum en het definiëren van relevante criteria daarvoor, moeilijker geworden. Het subjectieve klassebegrip ('Klasse für sich'), de klasse waartoe mensen zich rekenen, een collectiviteitsverband met gedeelde waarden en belangen, is eveneens moeilijker vast te stellen. Er is naast gemarginaliseerde groepen ook een grote middengroep ontstaan zonder duidelijke klassewortels in marxistische zin. Identiteiten zijn niet langer per definitie klasse-identiteiten of beroepsidentiteiten. Het cultureel

verbonden zijn met een groep, groepsidentificatie, is steeds meer ontkoppeld van een positie op de arbeidsmarkt, en wordt in toenemende mate voor aankomende generaties een individueel project. Nu geldt deze ontwikkeling voor jongeren uit de traditionele segmenten van de arbeidersklasse minder duidelijk dan die voor jongeren uit de middenklassen, maar ook bij hen treden in toenemende mate processen van culturele differentiatie op. Door het gebruik van levensstijlen als overkoepelend begrip kan recht worden gedaan aan de fragmentering van klassen in maatschappelijke categorieën, die weliswaar een interne homogeniteit vertonen, maar extern, naar andere groepen, toe vooral distincties aanbrenge. In een pluriforme samenleving leiden dergelijke ontwikkelingen tot een terugtrekking van de dominante cultuur naar een beperkt aantal eisen van 'civil citizenship'. Als aan deze normatieve eisen is voldaan, is de inrichting van het overige leven een individuele zaak.

Het levensstijlenperspectief is geen volledig ontwikkeld nieuw (revolutionair) paradigma, maar biedt mogelijkheden nieuwe antwoorden te geven op klassieke vragen naar het ontstaan en voortbestaan van vormen van respectabiliteit, deviantie en delinquentie. Door haar aandacht voor de dubbele hermeneutiek, het onderscheid in eerste en tweede-orde constructies en de dialectische relaties daartussen, kan het levensstijlenperspectief bijdragen aan het proces van voortschrijdende interpretatie van de sociale werkelijkheid in al haar complexe geledingen.³⁵⁹ Het moderniseringsproces van de samenleving, en de analyse van onbedoelde en niet voorziene consequenties en risico's daarvan, vraagt derhalve om een reflexieve manier van wetenschapsbeoefening, ook binnen de criminologie. Biografisch onderzoek³⁶⁰, onderzoek naar levensstijlen en discoursen kan daarbij inzicht bieden (zie bijvoorbeeld Fischer-Rosenthal, 1995, 1996).

Voorwaarde daarbij is dat sociologische ontwikkelingen in levensstijlen ook een politiek-maatschappelijke receptie krijgen. Zo heeft Jan Pronk onlangs gewezen op meerdere drogredenen van zelfgenoegzaamheid om niets te hoeven doen aan het geweld en de armoede in de derde wereld. Analooft daaraan kan men ook klassieke afweermechanismen onderscheiden om zich niet druk te hoeven maken over het lot van gemarginaliseerde medeburgers. Het lot van mensen die in kommervolle omstandigheden leven, iedere dag opnieuw te maken krijgen met bestaansonzekerheid, niet voor vol worden aangezien kan men dan afdoen met volgende drogredenen: het is onze zaak niet ('onverschilligheid'); ze hebben altijd al niet willen deugen ('fatalisme'); ze doen het zichzelf aan ('schuldtoewijzing'); wat kunnen wij eraan doen, eerdere pogingen hebben ook al niets uitgehaald ('fatalisme'); al te veel hulp gaat ten koste van onszelf ('opportunisme'); ach, het valt wel mee en het is niet bewezen ('ontkenning').³⁶¹

Noten bij hoofdstuk 15

322. "... Merton's purpose was to outline a general theory of deviance..." (Shoemaker, 1990: 103).
323. De consequenties van de werkloosheid worden dan tot "... soziale Probleme wie strukturelle Veränderungen des Alltags, der Familiensituation und der Zeitabläufe, um psychische Probleme wie Identitätsverlust, Brüchigwerden der Identität, um Depressionen und um physische Probleme mit manifesten körperlichen Beschwerden (vgl. Frese/Volpert 1980; Jahoda/Lazarsfeld/Zeisel 1978). Die empirischen Ergebnisse zeigen, daß die offenkundigen Probleme keineswegs die gleichen geblieben sind. Unter veränderten gesellschaftlichen Bedingungen (technologischer Wandel, Veränderungen im Jugendalter und Ausweitung des internationalen Marktes) haben sich die Folgeprobleme der Arbeitslosigkeit und der Jugendarbeitslosigkeit gewandelt. (Auf folgende Veränderungsfaktoren sei kurz hingewiesen: 1. Marginalisierung eines Großteils der proletarischen und kleinbürgerlichen Jugend; 2. die Zerstörung von Zukunftsperspektiven der arbeitslosen Jugendlichen; 3. Einbezug nicht-proletarischer Jugendlicher in den Kreislauf der "Hoffnungslosigkeit"; 4. Verarmung der unteren Bevölkerungsschichten) (Hauptert, 1991: 219/250).
- Volgens de normen van de Verenigde Naties - zie het Human Development Report (1996) van de ontwikkelingsorganisatie van de VN, de UNDP - gaat de groei van de Nederlandse economie steeds meer de richting in van 'meedogenloos'. Deze kwalificatie wordt gebezigd omdat de inkomens steeds ongelijker worden verdeeld en de groei voorbijgaat aan de armen. De twintig procent van de huishoudens met de laagste inkomens zien sinds 1991 hun besteedbaar inkomen achter uitgaan. Met name de rijkste twintig procent lijken te profiteren van de economische opleving. CBS-cijfers ondersteunen deze trend. Voor 1991 geldt dat de rijkste twintig procent van de huishoudens 4,1 zoveel verdiende als de twintig procent van de huishoudens met de laagste inkomens. In 1994 was dit verhoudingscijfer gegroeid tot 4,4. De gemiddeld besteedbare inkomens bedroegen voor de rijkste twintig procent voor de periode 1991-1994 achtereenvolgens: 50.800 (1991); 52.300 (1992); 53.000 (1993); 54.600 (1994). Voor de armste twintig procent bedragen de cijfers respectievelijk: 12.300 (1991); 12.800 (1992); 12.700 (1993); 12.400 (1994). De daarmee corresponderende verhoudingscijfers zijn dan: 4,1 (1991); 4,1 (1992); 4,2 (1993); 4,4 (1994) (Bron: NRC Handelsblad, Arlen Poort: Groei in Nederland Ongelijk; Nederland groeit 'meedogenloos', 17-7-1996). Ook uit het rapport Sociale en Culturele Verkenningen 1996 van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat verschillen in inkomen, koopkracht en sociale en culturele leefsituatie tussen bevolkingscategorieën in Nederland verder zijn toegenomen. De afgelopen tien jaar zijn de inkomens- en koopkrachtverschillen tussen kansarmen en kansrijken aanzienlijk groter geworden. Volgens het SCP telt Nederland ongeveer een half miljoen huishoudens die van het sociaal minimum moeten zien rond te komen en nog eens zo'n 400.000 huishoudens die daar hooguit twaalf procent boven zitten (studenten niet meegeteld) (Bron: NRC Handelsblad, Verschil tussen kansarm en kansrijk verder toegenomen, 27-6-1996).
324. Het strain perspectief, veelal toegepast op meer individueel categoriaal niveau, kent als tegenhanger op structureel niveau het anomie perspectief. Als de samenleving destabiliseert ten gevolge van snelle structurele en/of cultureel-ideologische veranderingen ontstaan er conflicten tussen ideologisch verankerde idealen ('goals') als kansengelijkheid en maatschappelijke realisatiemogelijkheden ('means'). In dat geval kan men, in navolging van Durkheim, spreken van een toestand van anomie. "A well regulated, or stable, society has a balanced equilibrium between means and goals. In a stable society, both means and goals are accepted by everyone and are available to all. Social integration effectively occurs when individuals

are socialized into accepting that they will be rewarded for the occasional sacrifice of conforming to the institutional means and when they actually compete for rewards through legitimate means. Malintegrated, or unstable, societies stress the goals without stressing the means, or vice versa (Beirne and Messerschmidt, 1991: 377)" (geciteerd in: Einstadter en Henry, 1995: 148). Uitsluiting door marginalisering, het ontstaan van een onderklasse van de 'trully disadvantaged' leidt tot een tweedeling van de samenleving (een onevenwichtige, anomische situatie) en strain bij de uitgesloten.

325. Hagan stelt dat Merton niet zozeer geïnteresseerd was in individuele verklaringen, maar vooral in verklaringen voor klassen van individuen. "Merton did not mean for his theory simply to explain why some individuals deviate more than others. He was more interested in explaining why disadvantaged *classes* of individuals deviate more than other classes of individuals. He reasoned that members of less economically advantaged classes are more affected by the disparity between shared success goals and the scarcity of means to attain them. Higher rates of crime and deviant behavior among those in less advantaged class groupings are the expected result of this structural inconsistency" (Hagan, 1994: 32).
326. "This concept (relative deprivation, S.M.) can be used to explain why some people in "anomic" situations do not resort to criminality to resolve their dilemma. They do not perceive the dilemma as others might or as structural, "objective" assessment of the situation might suggest" (Shoemaker, 1990: 105-106).
327. Er zijn criminologen die beweren dat Merton's versie van anomie theorie eigenlijk een duale theorie is, waaraan een motivationele (individuele) component en een structurele (sociale organisatie) component is te onderscheiden (Shoemaker; 1990: 105). Shoemaker noemt Messner (1988) als voorbeeld. Messner beweert dat deze twee dimensies van de theorie onafhankelijk zijn en dat onderscheiden onderzoeksstrategieën nodig zijn om elk facet van deze verklaring van criminaliteit te onderzoeken (Shoemaker, *ibid.*: 105).
328. "If one does not focus on economic issues, it is possible to conceptualize anomie in terms of specific organizational goals and means. With respect to delinquency, therefore, the means-end theory may be more appropriately applied to school problems, peer relationships, and other youth-oriented concerns rather than to economic issues" (Shoemaker, 1990: 106).
329. "... they should not be interpreted as providing the ultimate sociological understanding of delinquency" (Shoemaker, 1990: 108).
330. Hoewel bijvoorbeeld door Vaz (1967) erop gewezen is dat jeugdcriminaliteit ook door jongeren afkomstig uit de middenklasse wordt gepleegd, is de validiteit van de aanname dat geregistreerde jeugdcriminaliteit een fenomeen van de lagere klassen is empirisch onbetwistbaar (zie ook Hoofdstuk 1).
331. "To the extent that delinquency occurs among lower-class youth, it may well be that experiences of the lower-class, including values and life-styles, contribute significantly to this behavior" (Shoemaker, 1990: 115).
332. "The second basic point of Cohen's thesis, that school performance is related to delinquency, has also been supported by research. In fact, this has been one of the most consistently documented relationships in recent literature (Hirschi, 1969; Offord et al., 1978; Jensen and Rojek, 1980; Rogers and Mays, 1987)" (Shoemaker, 1990: 120). Elliot en Voss (1974) in hun

onderzoek naar 'school drop-out' en delinquentie vonden evenwel dat met name vlak voor de periode van vroegtijdig schoolverlaten er een piek bestond met betrekking tot delinquentie. Zij zien 'dropping-out', vooral bij arbeidersjongens, dan als een 'delinquency-reducing solution' eerder voor ervaren problemen op school dan een opstap naar een meer delinquente carrière zoals Cohen suggereert. Deze reductie geldt zeker als drop-outs een stabiele relatie aangaan en werk krijgen. "... dropouts who not only eliminate schoolproblems by dropping out but who also bolster their efforts to assume adult status by marrying or gaining employment have the lowest rates of delinquency" (Shoemaker, *ibid.*: 121). De in dit onderzoek gestelde centrale vraag blijft evenwel onbeantwoord: Wat gebeurt er met deze jongeren als ze er niet in slagen werk te vinden of als ze na een baan werkloos worden?

333. "As Hyman Rodman (1963), Elliot Liebow (1967), and others suggest, the disadvantaged often display an ability to incorporate a basic conformity to a dominant, middle-class value system with the exigencies of their everyday lives" (Shoemaker, 1990: 124).
334. "Cohen's thesis has merit, however, in that it pointed to a critical source of adolescent problems and juvenile delinquency - lack of status and failure within the school system. And to the extent that he highlights the qualitative distinction between youthful and adult lawbreaking, in both motivation and pattern of conduct, Cohen made an important contribution to the understanding of delinquency. If this observation is accepted, then no theory of delinquency is adequate that does not account for Cohen's measuring rod" (Shoemaker, 1990: 124).
335. "A major contribution of this theory is the contention that the opportunity to commit illegal acts is distributed unevenly throughout society, just as are opportunities to engage in conformistic behavior" (Shoemaker, 1990: 126).
336. "Interviews with lower-class youth, delinquent youth, or gang members, simply fail to support the basic assumption that lower-class youth hinge their feelings and behavior on the door of perceived economic opportunity in their lives. One reason for this conclusion is the interaction among aspirations, *expectations*, and behavior" (Shoemaker, 1990: 129). Vergeleken met jongeren uit de middenklasse verwachten arbeidersjongens minder; in die zin zijn ze realistisch-pragmatisch bezig en hebben ze oog voor de ongelijke kansenstructuur. Uit het al eerder vermelde onderzoek van Elliot en Voss (1974) bleek dat "... lowered perceptions of occupational succes *follow* delinquency rather than precede delinquency" (Shoemaker, *ibid.*: 130). "Those in the lower class must come to grips with the reality of the situation and "stretch" or alter their values to accomodate their present behavior (Rodman, 1963). Excellent literary and ethnographic descriptions of this process are found in Joyce Carol Oates' *Them* (1969) and Elliot Liebow's *Tally's Corner* (1967). Paper and pencil tests, it may be argued, simply cannot measure or describe the complexities of these relationships" (Shoemaker, *ibid.*: 131). De laatste zin kan overigens worden gelezen als een pleidooi voor een meer interpretatieve werkwijze.
337. "There is support, however, for the contention that lower-class gang behavior is specialized and that the specialization is somewhat connected with neighborhoods characteristics. In fact, connection between gang delinquency and neighborhood organization is the strongest feature of Cloward and Ohlin's theory. In other words, the theory offers a reasonably good explanation of the *content* of gang delinquency, with the possible exception of drug use in gangs; it falls short in providing an adequate explanation of *why* the delinquency originally developed" (Shoemaker, 1990: 134-135). Zie verder Jankowki, 1989.

338. Ik sla in deze behandeling de aanname van Miller dat het door vrouwen gedomineerde gezin karakteristiek is voor de levensstijl van de lagere klassen over. Deze nogal gepolitiseerde aanname ondervond weinig empirische steun.
339. "Rather than being nonconformist and "driven", gang members are behaving in stable, conforming, and "normal" fashion, according to the norms and values of their "most significant cultural milieu" (Miller, 1958: 18)" (Shoemaker, 1990: 137).
340. "... Edward Banfield (1968) took up this theme in describing the ills of the modern center. In this treatise, Banfield suggests that poverty represents a cycle in which lackadaisical attitudes and present-time orientations produce low educational aspirations and achievements, which result in low occupational attainment, which is equated with low social class attainment and, often, with poverty. (...) Whether the life-style of the poor represents a cultural set of values consciously passed along from one generation to the next, or whether this life-style is a rational, logical adaptation to a continuous set of problems and obstacles to achievement, is subject to debate (Liebow, 1967). In either case, research evidence accumulated since the end of World War II has supplied *some* support for a basic tenet of Miller's thesis - that a definite set of values and life-styles exists among the poor of Western societies. (The rich, detailed ethnographic accounts of the lower class do not, of course, duplicate the specific focal concerns outlined in Miller's thesis. More importantly, these accounts rarely discuss crime and delinquency as separate aspects of lower-class behavior, sometimes barely at all. Poverty engenders a variety of problems, it would seem, while crime and delinquency, in this view, are manifestations of the larger problem of poverty)" (Shoemaker, 1990: 138-139).
341. In de Sociale Nota 1996 staat over armoede ondermeer te lezen: "De Sociale Top van de Verenigde Naties in Kopenhagen (maart 1995) heeft de politieke erkenning opgeleverd dat armoede ook een probleem is in westerse landen. Het kabinet heeft de slotverklaring van de top ondertekend en zich, mede daardoor, gebonden aan het bestrijden en voorkómen van armoede en sociale uitsluiting. ... Hoewel in Nederland, dankzij de *Algemene bijstandswet*, geen sprake is van armoede in de strikte zin des woords, kunnen zich wel degelijk financiële en sociale problemen voordoen die als armoede kunnen worden gekenschetst. Voorbeelden zijn problematische schulden en sociaal isolement. Financieel komt de nieuwe armoede vooral tot uitdrukking in problematische schuldsituaties. Naar schattingen kampen tussen de 150 000 à 200 000 huishoudens met problematische schulden, vooral huishoudens met een minimuminkomen. Uit het rapport van de commissie Schuldenproblematiek blijkt dat het aantal probleemschulden de laatste jaren opvallend snel stijgt. De schuldsituaties worden ook steeds complexer, waardoor saneringsmaatregelen moeilijker te treffen zijn. Sociaal isolement treft vooral mensen die langdurig zijn aangewezen op een minimumuitkering. Financiële problemen en sociaal isolement gaan overigens vaak hand in hand. Uit onderzoek blijkt dat de minima proberen rond te komen door onder meer te bezuinigen op sociale activiteiten (Engbersen, 1990)" (Sociale Nota 1996: 67-68).
342. "It would be easy to criticize all of the theoretical positions on lower-class delinquency on the grounds that *none* of them provides an adequate explanation of delinquency among all adolescents, particularly middle-class juveniles. This type of criticism, however, is irrelevant in that the theories were not intended to explain middle-class delinquency. A theory should be evaluated in terms of what it purports to explain, not in terms of anything else" (Shoemaker, 1990: 141).

343. Het merendeel van arbeidersjongens blijkt, als ze ouder worden, te stoppen met het plegen van delinquentie doordat ze zich in toenemende mate gaan oriënteren op de wereld van volwassenen en de bijbehorende verplichtingen serieus nemen. Deze ontwikkeling kan door de subculturele strain theorie niet afdoende verklaard worden. Volgens Matza (1964) lijden de theorieën van Merton, Cohen en Cloward en Ohlin aan een "embarrassment of riches" ; ze voorspellen in dat opzicht meer delinquentie dan feitelijk gepleegd. "As youths develop conventional commitments through work, marriage, and the like, most become law-abiding adults (so-called maturational reform), which cannot be easily explained by these theories" (Jackson, 1989: 319). In de visie van Matza is er eerder sprake van een 'drift into delinquency' door de onzekere status van jongeren (tussen kind en volwassene) en de (foutieve) mening van jongeren dat hun peers delinquentie normen aanhangen - 'shared misunderstandings'. Als ze ouder worden en zich de symbolen van de volwassenheid verwerven, aldus Matza, dan neemt hun delinquentie af.
344. "Some maintain that strain theories do not address individual responses and that attempts to test these theories with individual-level data are misguided (Bernard, 1987). As Agnew (1987) points out, however, attention to individual responses to blocked opportunities is necessary in testing strain theories, otherwise the "causal chain would break down" (p. 282)" (Shoemaker, 1990: 142).
345. Het model van Jongman en Timmerman (in oervorm in 1985 ontwikkeld) is door Ploeg verder uitgewerkt en getest op drie groepen respondenten: langdurig werklozen, mensen met een laag inkomen en mensen met een hoog inkomen. Centraal staan vier begrippen: de aandrijvende factoren: maatschappelijke positie en, gevoelens van sociale onrechtvaardigheid; de remmende factor persoonlijke banden (relationele bindingen); en het te verklaren fenomeen: delinquentie. De resultaten van dit onderzoek vormen evenwel geen bevestiging: ".. het door ons gepostuleerde model wordt, ook in exploratief gewijzigde versie, niet door de steekproefgegevens gereproduceerd en dient daarom op statistische gronden verworpen te worden" (Ploeg, 1991: 158), en hebben geleid tot een herziene versie van dit model (zie Ploeg, *ibid.*: 168). Ploeg stelt evenwel: "Een dergelijk model, speculatief als het is, zou nader uitgewerkt dienen te worden. Voor een eventuele toetsing ervan zou goed nagedacht moeten worden over de te volgen procedure en de te gebruiken methoden. Voor wat betreft de opzet van een dergelijk toetsingsonderzoek kunnen op basis van de ervaringen van deze studie in elk geval en tweetal aanbevelingen gedaan worden. Ten eerste dient een volgende onderzoeksgroep veel meer wetsovertreders te bevatten, zodat op minder speculatieve wijze uitspraken gedaan kunnen worden over de factoren die van invloed zijn op het feitelijk uitvoeren van criminele handelingen. Ten tweede zou niet uitgegaan moeten worden van momentopnames in het leven van de respondenten, maar moet tevens hun verleden in de analyse betrokken worden. Op die wijze zou kunnen worden gezocht naar parallellen tussen enerzijds de maatschappelijke positie en de relationele positie, en anderzijds de "criminele carrière"" (Ploeg, *ibid.*: 167-168).
346. Ook bij Hirschi kunnen we verbanden leggen met voorgangers als Sellin. Sellin formuleerde reeds in 1938 het begrip 'conduct norms' als vorm van groepsgebonden (culturele) gedragsstandaarden. "For every person..., there is from the point of view of a given group of which he is a member, a normal (right) and an abnormal (wrong) way of reacting, the norm depending upon the values of the group which formulated it" (Sellin, 1938: 30).

347. "Although Hirschi recognizes several possibilities of the interconnectedness of these four elements of the social bond, he suggests that they generally vary together. It is possible, for example, for attachment and commitment to vary inversely. In other words, attachment to parents and peers may prevent a juvenile from developing commitments to school and legitimate occupational pursuits, particularly if he is from a lower- or working-class environment. Hirschi contends, however, that attachment and commitment are *positively* associated, regardless of social class position. Moreover, he maintains that commitment, involvement, attachment, and belief are also positively associated with one another. No component is theoretically more important than another, although research may suggest the ascendancy of one over another under specified conditions (See for example, Wiatrowski et al., 1981)" (Shoemaker, 1990: 183-184).
348. Ook hier kan weer een relatie worden gelegd met Sellin. In Sellin's meer 'cross-cultural' benadering is de aanname dat, hoewel er sprake is van een immense culturele variatie in 'conduct norms', er normatieve regels zijn die voor alle culturen geldig zijn, de zogenaamde 'universal categories'. Het probleem bij zowel Sellin als Hirschi is de specificatie van wat universele waarden zijn. Uit antropologisch onderzoek blijkt immers de grote verscheidenheid aan culturele normen. Beperken we ons tot de Amerikaanse cultuur in de jaren '60, Hirschi's vertrekpunt, dan wordt zichtbaar dat juist in deze periode sprake is van rivaliserende waardensystemen (studentenprotesten, emancipatiebewegingen van zwarten en vrouwen). De consensus lijkt te worden vervangen door dissensus met betrekking tot opvattingen over conformiteit en maatschappelijke orde. Nu kan men natuurlijk zeggen dat voor de waarden achter de streep geldt dat iedereen deze aanhangt, maar ook dan blijft het benoemingsprobleem, zeker op het domein van het alledaagse leven.
349. "... evidence is accumulating which suggests that the effects of the social bond on delinquency is age specific. Some research concludes, for example, that the social bond is a stronger inhibitor of delinquency among 15-year-olds (those in the "middle" of adolescence) than among other youth (LaGrange and White, 1985), while other studies suggest that the effect of the bond may be greater among younger juveniles and for less serious offenders in general (Agnew, 1985). In addition, some conclude that the impact of the social bond on delinquency may vary in content with age such that family variables are more important among younger children, while school factors become more salient with middle adolescents, and conventional beliefs assume a greater inhibitory role for older youth (Shoemaker and Gardner, 1988)" (Shoemaker, 1990: 200).
350. "Despite the optimism associated with social control theory, it cannot answer some important questions that must be addressed if a more complete understanding of delinquency is to be developed. How are commitments and attachments produced, and what factors may destroy those social bonds that have been created? What determines the associations one has to choose from, within the framework of the physical environment? Are juveniles more likely to be pulled into delinquent activity or pushed from conventional attachments and commitments? Answers to these questions must come from perspectives outside of social control theories" (Shoemaker, 1990: 299-300).
351. "Like the older theories, New Subcultural theorists' interpretation of the existence and meaning of the working-class youth subcultures focused on the structural conditions which constituted the problem, and the cultural forms which represented the solutions. There where, however, important differences between the two approaches. In particular, New Subcultural Theory embraced neo-Marxism and sought to provide a clearer conception of the interrelati-

ons between subcultures and class cultures through the notion of hegemony and winning space. (...) This turn towards more overtly conflictual theoretical perspectives may have been stimulated by the context in which New Subcultural theorists were writing (S. Cohen, 1980). During the 1970s Britain witnessed the dissolution of the myths of classlessness, embourgeoisement, consumerism and pluralism; there were early warnings of economic recession; there was high youth unemployment, and recognisable political resistance was weak. This context was woven into New Subcultural theories and the 'problem' of the working-class adolescent came to be seen in terms of bitter conflict and resistance. The image of the delinquent changed from a 'frustrated sociale climber' to cultural innovator and critic (Cohen, 1980: iv)" (Widdicombe en Wooffitt, 1995: 16 en 29).

352. Deze 'core values' lijken veel op de 'focal concerns' van Miller (1958) en Sykes en Matza (1961). "The delinquent solution was not, however, simply regarded as a matter of engaging in particular kinds of activities; these activities were part of a *culture* of delinquency which included a set of core values such as toughness, hedonism, immediate excitement and defiance of authority" (Widdicombe en Wooffitt, 1995: 15).
353. " These studies (P. Cohen, 1972; Corrigan, 1979; Willis, 1977, S.M.) demonstrate the beginnings of a theoretical perspective which emphasises *resistance* and opposition to structural problems rather than compensation for them. Moreover, this intellectual shift had two consequences: it removed the individualistic bias of earlier theories, in which individuals were deemed to feel status frustrations, alienation and so on; and the emphasis upon structural considerations meant that analysts did not have to take account of whether or not young people recognised that their membership of subcultures was a collective response to socio-structural problems" (Widdicombe en Wooffitt, 1995: 16). Door dit laatste aspect, een gebrek aan empirisch onderzoek naar ervaringen van jongeren zelf, is de tendentie zichtbaar bij het CCCS tot een overmaat aan theoretiseren: ".. without empirical data we are in no position to assess any theoretical account of the sociale and cultural meanings of subcultural groups" (Widdicombe en Wooffitt, *ibid.*: 21).
354. Op de beperkingen van rationaliteit is door Herbert Simon gewezen. "In diens opvatting is de omgeving waarin het individu opereert dermate complex dat rationeel gedrag niet optimaal kan zijn. De beperkingen worden gelokaliseerd in *externe* factoren en die kunnen variëren van de organisatie van de omgeving tot de cultuur van het handelend individu. De rationaliteit is dus aan beperkingen onderhevig, een verschijnsel dat de auteur *bounded rationality* noemt (Simon, 1957: 198)" (Gowricharn, 1992: 60). Rationaliteit moet in deze zin worden opgevat en is derhalve altijd contextgebonden en beperkte rationaliteit.
355. Het begrip paradigma wordt bijvoorbeeld door Koningsveld als volgt samengevat: "Het geheel van theorieën, filosofische uitgangspunten, waarden en illustratieve voorbeelden dat terrein en werkwijze van een wetenschappelijke groep in het normale onderzoek vastlegt" (Koningsveld, 1976: 203). Het paradigma of disciplinaire matrix definieert het veld van onderzoek en verbindt dat met de wetenschappelijke groep.
356. "The rediscovery of the life history method in the seventies created an enthusiasm which was inspiring to many. Due to dissatisfaction with quantitative research, parsonian functionalism or structural marxism, life histories were used to (re)introduce the subject into sociology" (Kochuyt, 1996: 5).

357. In het nu volgende geef ik de positie van Einstadter en Henry meer gedetailleerd weer. Ik baseer me daarbij op hun slothoofdstuk *Fission or Fusion*.
 "What is different about the recent wave of integrated theories (since the 1970s) is the emergence of *explicit* rather than implied integration; theorists state that they are integrating specific sets of theories. The key to demystifying these new integration attempts is to recognize that the *emphasis* of different perspectives gives greater weight to some features than to others in the attempt to understand, explain and respond to harmful behavior. It is our view that rather than merge the different emphases, we should respect their differences, retaining their integrity as part of the array of approaches instead of meshing them together with the risk of losing what is unique about their contributions" (Einstadter en Henry, 1995: 302).
 Problemen die volgens Einstadter en Henry (1995) met theorie-integratie samenhangen zijn ondermeer vragen met betrekking tot: wat nu exact geïntegreerd wordt; het gewicht van de theorieën die enerzijds een statisch en anderzijds een dynamisch beeld van het sociale leven schetsen en de methodische oriëntaties die daarmee samenhangen (meer positivistisch versus meer interpreterend); voor welke versie van de theorie wordt gekozen (selectieprobleem van sleutelbegrippen); de beoogde populatie van daders dan wel delictvormen; wat integratietheoretici verstaan onder integratie en langs welke mechanismen ze de gekozen theorieën onderling gerelateerd zien. Ze stellen vervolgens: "It is clear from this brief presentation that integrated theory can result no such much in a solution to the problems of diversity but an intensification of the problem. Since each integration theorist may use different criteria to construct his or her own comprehensive approach, what emerges is integrational chaos. So what starts out as a recognition that there are competing theoretical perspectives in criminology, end up in a battle for who has the best collection of theories in their integrated framework. We now longer bob from theory to theory in our failure to transcend one-sided interpretations of reality (Young, 1981: 306-307) but scamper from one integrated theory to another" (Einstadter en Henry, 1995: 309). In plaats van integratie stellen Einstadter en Henry het idee van de gereedschappist voor. Iedere theorie is daarbij een stuk gereedschap met zijn eigen (specialistische) gebruiksfunctie. "... retaining the individual integrity of theories whose differences and applications are refined and specialized may be more important than developing the grand explanatory tool. In this we agree with Hirschi's (1979) concept of "separate and equal," in which he argued that theories should be placed in opposition to each other rather than be integrated. As Gibbons summarizes Hirschi's position: "The thrust of Hirschi's comments was that theoretical integration muddy the empirical waters and make it more, rather than less, difficult to disentangle causal influences and to identify the differential contribution that each of them makes to the behavioral outcome, delinquency" (Gibbons, 1994: 185)" (Einstadter en Henry, 1995: 310; zie ook Kornhauser, 1978:248).
358. "As "theories" underlying vital social practices, both law and science are deeply implicated in moral questions, although these typically go unremarked upon - even unrecognized - in the conventional discourses of their practioners" (Yeager, 1995: 247).
359. Giddens beschrijft de 'double hermeneutic' als: "... the subjects of study in the social sciences and the humanities are concept-using beings, whose concepts of their actions enter in a constitutive manner into what those actions are. Social life cannot even be accurately described by a sociological observer, let alone causally elucidated, if that observer does not master the array of concepts employed (discursively or non-discursively) by those involved" (Giddens, 1987: 18-19).

360. "... biography has a double meaning. It refers to social structure by providing agents with various socially patterned life-courses to be transversed in the course of their life-histories. Numerous studies on the institutional prefabrication of biographies attest to this (Elder, 1985; Mayer, 1990). It also refers to the story which the individual is able to - and, indeed, must tell" (Fischer-Rosenthal, 1996: 2).
361. Deze gegevens zijn ontleend aan een artikel van Anil Ramdas: *Sterven voor een meer van honing*, NRC Handelsblad, 17-8-1996; zie verder Galbraith, 1993). "It is not in the nature of the politics of contentment to expect or to plan countering action for misfortune, even disaster, that, however predictable and predicted, is in the yet undisclosed future. Such planning, invoking as it always does public action - provision of good educational opportunity, competent attention to drug addiction, family counseling, adequate welfare payments - is systematically resisted by the contented electoral majority. In what is the accepted and, indeed, only acceptable view, the underclass is deemed the source of its own succor and well-being; in the extreme view, it requires the spur of its own poverty, and it will be damaged by any social assistance and support. None of this is, of course, quite believed; it serves, nonetheless, to justify the comfortable position and policy" (Galbraith, 1993: 40-41).